

Univerzita Karlova

Pedagogická fakulta

Katedra občanské výchovy a filosofie

Bakalářská práce

Městská ulice a dům v pozdně středověkých a raně novověkých Čechách

Bohemian Town Street and House in the Late Middle Ages and Early Modern
Era

Lucie Michálková

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jan Županič, Ph.D.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Anglický jazyk se zaměřením na vzdělávání — Základy společenských
věd se zaměřením na vzdělávání

2018

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Městská ulice a dům v pozdně středověkých a raně novověkých Čechách vypracovala samostatně pod vedením vedoucího práce za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 24. 3. 2018

.....

podpis

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu bakalářské práce, panu prof. PhDr. Janu Županičovi, Ph. D., za jeho ochotu a cenné připomínky při vedení mé práce.

ABSTRAKT

Cílem bakalářské práce je zachytit na základě studia odborné i populárně naučné literatury vývoj středověké a raně novověké ulice a domu v českých městech. Přestože každá ulice i dům měly svou vlastní unikátní podobu, cílem této práce je snaha o vykreslení typické podoby obojího a podání uceleného obrazu o všem, co zde mohl středověký či raně novověký obyvatel města vidět. První část je zaměřena na ulici, především její vzhled a život odehrávající se v jejím prostoru. Podává informace o druzích a názvech ulic, o jejich obecném vzhledu i konkrétních prvcích, hygieně a vypořádáváním se s jejich čištěním, a v neposlední řadě odhaluje tamější život, lidi pohybující se v jejich prostoru a jejich každodenní i sváteční činnosti. Druhá část se pak zabývá typickým domem obyvatel středních vrstev a jeho interiérem a exteriérem, se zvláštním zaměřením na domovní znamení pražských domů. Přibližuje také často složitý život obyvatel v jeho zdech. Práce pojednává o období pozdního středověku a raného novověku, tedy rozmezí zhruba od doby lucemburské až po rok 1620 - bitvu na Bílé hoře. Zahrnuje v sobě tedy vývoj ulic od počátků měst až do doby, kdy se již zjevem začaly blížit dnešní podobě. Záměrem práce je umožnit dnešnímu modernímu člověku nahlédnout do minulosti a přimět ho k zamyšlení nad věcmi, se kterými dnes jednáme s takovou samozřejmostí.

KLÍČOVÁ SLOVA

ulice, dům, město, Čechy, středověk, novověk

ABSTRACT

The aim of this bachelor thesis is to capture the development of town street and house in the late Middle Ages and early modern period based on professional and popular literary works. Although each street and house had their own unique form, the aim of this work is to draw a typical image of both and to present a complex picture of everything that could be seen by the medieval or early modern inhabitants of the city. The first part focuses on the street, especially its appearance and life in its space. It provides information of the types and names of the streets, their general appearance and their specific features, hygiene and cleaning, and last but not least, it reveals lives of the people moving in their area and their everyday and festive activities. The second part deals with the typical house of middle-class residents, its interior and exterior, with a special focus on the house signs of the Prague houses. It also approaches the often difficult life of the inhabitants in its walls. The thesis deals with the period of the late Middle Ages and the Early Modern Era, ranging from the Luxembourg period until the year 1620 - the Battle of the White Mountain. It therefore includes the development of streets from the beginnings of towns until it began to resemble those of our age. The aim of the thesis is to allow today's modern man to look into the past and make people think about the things we are dealing with today with such a matter of course.

KEY WORDS

street, house, town, Bohemia, Middle Ages, Early Modern Era

Obsah

ÚVOD	7
VZNIK MĚST VE STŘEDOVĚKU	9
MĚSTSKÁ ULICE	12
DRUHY ULIC	12
NÁZVY ULIC.....	12
PODOBA ULIC – OBECNÝ OBRÁZEK	14
<i>Šířka a směr</i>	14
<i>Povrch</i>	15
PODOBA ULIC – KONKRÉTNÍ PRVKY	17
<i>Loubí</i>	17
<i>Řetězy</i>	18
<i>Sošky</i>	19
<i>Průchozí domy</i>	19
<i>Sudy s vodou</i>	20
<i>Lavice a kameny</i>	21
<i>Patníky</i>	21
<i>Ohniště a kuchyňky</i>	22
<i>Vchody do sklepů</i>	22
<i>Kůly</i>	22
<i>Krámy</i>	23
HYGIENA A ČIŠTĚNÍ ULIC.....	23
ŽIVOT V ULICÍCH	27
<i>Atmosféra</i>	28
<i>Řemesla</i>	30
<i>Lidé</i>	31
<i>Zábava a slavnosti</i>	34
MĚSTSKÝ DŮM	36
TYPY DOMŮ	36
EXTERIÉR.....	37
<i>Materiál</i>	38
<i>Dispozice</i>	39
<i>Hlavní části</i>	42
INTERIÉR.....	47
ŽIVOT V DOMĚ.....	50
ZÁVĚR	52
POUŽITÉ ZDROJE	54
SEZNAM PŘÍLOH	60

Úvod

Při procházce dnešními městskými ulicemi bereme spoustu věcí za samozřejmost. Bez problémů se dostaneme z místa na místo, aniž bychom se museli brodit bahnem, byli zlití splašky, či se museli vyhýbat mrtvým lidem. Díky kontejnerům a svozu komunálního odpadu se netopíme v odpadcích, ani nás netrápí nesnesitelný zápach. V noci všude vidíme a nemusíme potmě tápat, nebo se starat o to, zda s sebou máme pochodeň. Je to luxus, nad kterým se málokdo pozastaví. U spousty věcí dovedeme ocenit, jak složitým prošly rozvojem a jak pohodlné je dnes je používat, ale ulice opomíjíme. Přesto je ale dnešní stav výsledkem mnoho staletí trvajících vývoje.

Co se ale po staletí nezměnilo, je to, že ulice jsou dnes, stejně tak jako v minulosti, fascinujícím živoucím místem, kde koluje život. Jsou to skutečné tepny města, které propojují navzájem jeho části. Jsou prostorem tak omezeným a přesto tak různorodým na podněty nejrůznějšího druhu. Středověké městské ulice byly scénami pro práci, zábavu, nákupy, ale také temné stránky středověkého života – utrpení, chudobu a smrt. Středověk je vnímán jako přitažlivý, protože je obestřen rouškou tajemství – to, že máme pouze omezený počet materiálů k jeho studiu, je tedy zároveň výhodou i nevýhodou.

Ulicí se samozřejmě nelze zabývat bez vylíčení městských domů, kterými byly ulice tvořeny a které představovaly její hranice. Bez domů by obrázek nebyl úplný, proto jsem tato dvě témata spojila, přestože materiály a zdroje, ze kterých jsem čerpala, je většinou oddělují. Mým prvořadým cílem a zájmem je tedy vylíčit ulici, která ještě nebyla v žádném díle vylíčena samostatně a podrobně; dům pak pojímám jako její nezbytnou součást a ohraničení, které tvoří její charakter.

Při psaní této práce jsem vycházela z velkého množství odborné i populárně naučné literatury. Velmi mi pomohly spisy Zikmunda Wintera, který nashromáždil neuvěřitelné množství konkrétních případů. Byly pro mě zcela zásadní při dokládání nejrůznějších jevů v ulicích, které se mohou zdát samozřejmé, přesto potřebují být doloženy na konkrétních příkladech a situacích. Jeho práce sice působí poněkud roztržitě a nepopisují hlouběji všechny jevy, ale jsou výborným materiálem, ze kterého lze vycházet a dál je doplnit. Je ovšem nutné odlišit výjimečné události, které se v pramenech kvůli své neobvyklé povaze spíše zachovávají, od každodennosti. Proto jsem si musela dávat pozor na vydávání výjimek za běžnou praxi.

Toto téma jsem si vybrala na základě mého dlouhotrvajícího zájmu o uliční prostor a jeho vývoj. Zvolila jsem období pozdního středověku a raného novověku, tedy rozmezí zhruba od doby lucemburské až po rok 1620, tedy bitvu na Bílé hoře, protože mě zajímá vývoj od samých počátků měst až do doby, kdy se ulice svým zjevem již začaly blížit dnešní podobě. Jejich současný stav mi připadá nedoceněný a touto prací bych ráda upozornila na všechny změny, kterými ulice od středověku prošly.

Vznik měst ve středověku

Návaznost na antická města v českých zemích nemohla existovat, protože římská města nikdy ani na jihu ani na západě nepřekročila *limes romanus*.¹ Nenavazovala ani na skromné urbanizační náběhy z keltského a velkomoravského období. Síť měst začala v českých zemích vznikat během druhého desetiletí 13. století a postupně docházelo k jejímu zahušťování. Hlavní vlna urbanizace pak proběhla na konci 13. století, kdy už byla dobudována síť větších měst. České království v té době patřilo k předním státním útvarům tehdejší Evropy. Přemysl Otakar II. si jako jeden z mála evropských vládařů té doby uvědomil strategický a hospodářský význam měst a byl jejich nejvýznamnějším zakladatelem – s jeho jménem jich můžeme spojit třicet tři. Ve 14. století za vlády Lucemburků výstavba měst vyvrcholila. Karel IV. řadil stavební činnost mezi své priority a projevila se proto v měřítku celé říše. Doznívání stavby měst potom probíhalo v 15. století, kdy česká města dosáhla vrcholu své vojenské a politické moci.²

Specifické postavení měla pražská města, která se zcela vymykala všem měřítkům. Byla sídlem Přemyslovců a jejich význam se dal jen těžko srovnat s ostatními městy. První záznam o jejich existenci pochází z roku 965 či 966, kdy židovský kupec Ibrahim ibn Jákub podal popis města ve svém spisu o návštěvě Evropy.³ Počátky utváření půdorysu ale nejspíše sahají již do doby po příchodu Slovanů, tedy do 6. století. Cheb je druhým nejstarším městem v českých zemích, první dochovaná zmínka o něm pochází z roku 1061⁴ a městem je nazýván od roku 1203. Další města vyrůstala na severní Moravě a ve Slezsku – vznikala tu dříve než v Čechách. Bruntál jako město existoval již před rokem 1213. Uničov získal privilegium v roce 1223, Opava je doložena poprvé o rok později, další zmínky pocházejí o Znojmě a Brně. Do roku 1250 byla založena také města Hradec Králové, Litoměřice, Most, Stříbro, Loket, Žatec, Písek, Jemnice, Hodonín a Jihlava. Do roku 1278 jsou doložena města Kolín, Kouřim, Menší město pražské, Čáslav, Chrudim, Klatovy, Vysoké Mýto, Ústí nad Labem, Louny, Kadaň, Domažlice, České Budějovice, Polička, Nymburk, Tachov, Beroun, Mělník,

---

¹ Území Českého království patřilo mezi oblasti, kam římské vojenské jednotky pouze pronikaly, návaznost na sídelní jádra z římské doby tedy byla vyloučena.

² HRŮZA, Jiří. *Svět měst*, s. 244-260; HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*, s. 45-52.

³ HRŮZA, Jiří. *Svět měst*, s. 261.

⁴ Město Cheb: *Historie města* [online].

Sušice, Děčín, Přerov, Olomouc, Uherské Hradiště, Jevíčko, Uherský Brod, Litovel a Zábřeh. Do roku 1306 pak vznikla Plzeň, Kutná Hora, Ivančice, Nový Bydžov a Ostrov nad Ohří.⁵

Vznik měst se tradičně dělí na dva způsoby – postupný vývoj ze staršího sídelního útvaru (viz příloha č. 1), nebo založení na „zeleném drnu“, tedy novém místě vybraném lokátorem (viz příloha č. 2). Tyto dva způsoby bývají oddělovány jako značně rozdílné, ale tento rozdíl je potřeba zmírnit. Měst založených skutečně na novém místě bez předchozí návaznosti je málo, většinou se i nově vznikající místa přichýlila k dřívější osadě.⁶ Založení u měst, která vznikala živelně ze staršího celku, je těžké zjistit. Jedním ze způsobů je zjištění zakládacích listin, ty ale někde vůbec nevznikaly, jelikož šlo pouze o ústní akty. U královských měst, kde byla snaha o nalezení těchto listin největší, obecně chybějí – proměna v město vznikla ústní úmluvou a byla ověřena až později, například potvrzením městských práv.⁷

Podnět k založení města přicházel zprvu od panovníka, později do procesu vstupovala i církevní vrchnost, především biskupové, dále i představitelé nejvýznamnějších šlechtických rodů. Založením města byl pověřen lokátor. Lokátoři byli vrstva podnikatelů, kteří vstupovali do vztahu s objednavatelem, v té době většinou českým králem.⁸ Jejich povinností bylo mít organizační schopnosti, zkušenosti s výběrem vhodného místa, odhadem velikosti, rozměřením náměstí a ulic, dále také znalosti o vnitřním řádu, právu a lidech, kteří město obsadí. V neposlední řadě museli také vlastnit potřebný kapitál.⁹

Z majetkoprávního hlediska se města dělí na královská a poddanská. Města založená panovníkem se nazývala královská a většina jich vznikla ve 13. století. V Čechách jich bylo kolem čtyřiceti a na Moravě téměř dvacet. Podléhala přímo panovníkovi a vznikala na královské půdě. Tato města byla z hlediska obyvatel k životu nejprůhodnější, protože životní možnosti a svoboda byly nejvyšší díky udělování nejvíce privilegií.¹⁰ Pro panovníka byla rovněž důležitá, jelikož představovala důležitou oporu vůči vnějším i vnitřním nepřítelům a složku domény – pevná soustava měst i hradů zajišťovala výkon panovnické vojenské, soudní a správní pravomoci a stejně tak zdroj příjmů krále a jeho dvora. Města se financovala sama, proto panovník do zakládání měst nemusel mnoho investovat. Z měst mu plynul příjem za propůjčení půdy jako úrok, od 14. století navíc i pravidelná berně, mimořádné berně při

---

⁵ ČORNEJ, Petr a kol. *Dějiny země Koruny české*. I., s. 86-87.

⁶ KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení v českých zemích*, s. 116-117.

⁷ HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*, s. 52-54.

⁸ Česká televize: *Zrození našich měst* [online].

⁹ HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*, s. 54-55.

¹⁰ BLÁHOVÁ, Marie - FROLÍK, Jan - PROFANTOVÁ, Nad'a. *Velké dějiny země Koruny české*, s. 99.

zvláštních událostech,¹¹ regály¹² a poplatky za udělování privilegia. Do této skupiny patřila i města věnná, udělená královně a města horní, kde se těžily kovy.¹³

Druhým typem byla města poddanská, kterých bylo v českých zemích několik stovek. Mohla být založena šlechtou či církví. Patřila sem ovšem i komorní města vlastněná králem, respektive spravovaná královskou komorou, která však neměla postavení a výsady měst královských. Obyvatelé byli majiteli poddaní. Privilegia získávala stejně jako města královská, záleželo ovšem na jejich velikosti, potřebách a především na postoji vrchnosti. Svoboda těchto měšťanů byla omezená – vrchnost například udělovala souhlas ke svatbě, vystěhování a při nastěhování skládali lidé slib věrnosti. Obyvatelé byli zatíženi naturálními a peněžními dávkami, robotou – účastí na různých zemědělských pracích, a někde také pomocí na panských lovech.¹⁴

---

¹¹ Zvláštními událostmi byly například královské sňatky, korunovace či války – mimo to se ještě očekávaly důstojné dary.

¹² Vyhrazená práva v určitých hospodářských sférách.

¹³ HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*, s. 269-445.

¹⁴ tamtéž, s. 446-453.

Městská ulice

Druhy ulic

Ulice můžeme rozdělit do čtyř základních typů. Branské ulice, které vedly od brány na náměstí, byly považovány za hlavní a v důsledku toho byly nejvýstavnější. Měly největší šířku, bývaly nejdříve dlážděné, zdejší parcely byly nejdražší a stávaly na nich domy nejbohatších patricijů. Bohatí měšťané tíhli vedle náměstí k těmto dopravním osám, jelikož poskytovaly zřejmé hospodářské výhody.

Po nich následovaly z hlediska prestiže ulice vedoucí od náměstí k hradbám a za ulice třetího řádu byly považovány kolmé spojnice hlavních ulic, ve městech vzniklých živelně potom ulice klikaté. Nebyly tolik vyhledávané, protože dlouho nebyly zastavěny domy s průčelími obrácenými do ulice. Pouze ve větších městech nabývaly vyšší hodnoty domy v ulicích třetího druhu mezi domovými ochozy.¹⁵

Za nejpodradnější ulice se považovaly hradební uličky, které lemovaly hradby – podle jejich tvaru bývaly často velmi křivolaké. Zřizovaly se proto, aby se v případě obrany zajistil přístup na kterékoli místo opevnění, stávaly zde ale nelegální domky či chatrče chudiny a drobných řemeslníků.¹⁶

Názvy ulic

Uliční názvosloví nám zanechalo mnoho cenných informací, které zůstaly ve jménech po staletí uchovány. Jelikož názvy nevznikaly uměle, ale přirozeně tak, aby se lidé podle nich dobře orientovali a poznali, o které místo se přesně jedná, můžeme z nich vyčíst, čím byly jednotlivé ulice v tehdejší době typické. Když se podíváme na Prahu, kde je takových příkladů nespočet, můžeme pojmenování pro ulice shrnout do několika skupin.

Nejčastěji se stávalo, že pro název ulice bylo použito staršího jména místního, které bylo ustáleno v místě, kde ulice vznikla – například Moráň, Boršov, Opyš či Na Zderaze. Tyto názvy jsou doloženy již v 11. a 12. století. Protože v městech pražských byly od počátku

---

¹⁵ HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*, s. 164.

¹⁶ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Život ve staletích – 14. století*, s. 21.

rynky, trhy a tržiště, vznikaly tu názvy rynek Malostranský, Novoměstský, Staroměstský, trh Koňský, Dobyččí, Kurný, Senný, Ovocný a Uhelný.¹⁷

Mnoho ulic je také pojmenovaných podle řemesel, která se tam provozovala – z názvů Soukenická, Kostečná, Truhlářská, Zlatnická, Celetná, Řeznická, Barvířská či Provaznická dodnes můžeme ihned odvodit, kteří řemeslníci tam sídlili. Některé ulice jsou dnes již přejmenovány, přesto si dlouho držely původní název obsahující řemeslo – příkladem mohou být ulice Kozí (od 14. století Hrnčířská), Spálená (ve 14. století Kovářská a pak Flašněřská), Karlova (střední část Nožířská; východní část Zlatnická, poté Ševcovská), Palackého (ve 14. století Tandlerův¹⁸) nebo Pštrossova (dříve Jirchářská).

Některé ulice získaly své jméno podle zboží, které se v nich prodávalo. Opět zde existují názvy, které se dochovaly do dnešní doby – například Kožná, Železná, Masná či Žitná; ostatní je třeba dohledat, jako je to u ulice Havlíčkovy (bývalé Slaměné), Rytířské (bývalý Vaječný trh), 17. listopadu (bývalé Sanytrové¹⁹) nebo Jungmannovy (dříve Konvářské, Zvonařské).

Také významné stavby propůjčovaly svá jména celým ulicím, ať už to byly kláštery a kostely – ulice Haštalská, Anenská, Jilská, Michalská, Jindřišská, Martinská; či domy a stavby – ulice Týnská, Jalovcová, Lázeňská²⁰, Proti šatlavě²¹ (dnešní Navrátilova), Lazarská.

Dále pak ulice nesou název podle národnosti jejich obyvatel – Vlašská, Na Florenci, Krakovská; tamních domů známých osob – Kaprova, Vodičkova; charakteru ulice – Černá, Spálená, Dlouhá; podle terénu – Břehová, Říční, V Jámě, Na Struze; či zvláštního prvku – Šeříková, Mezibranská, Na příkopě, Mostecká, Na můstku, Dlážděná.²²

---

¹⁷ HLAVSA, Václav, ed., JANÁČEK, Josef, ed. a ČAREK, Jiří. *Ulicemi města Prahy od 14. století do dneška*, s. 10-11.

¹⁸ Tandleri byli obchodníci se starým šatstvem.

¹⁹ Bývala zde smetiště, kde se vyráběl sanytr, který sloužil k výrobě střelného prachu.

²⁰ Od 14. století zde byla malostranská obecní lázeň v domě V lázních (čp. 286/6).

²¹ Vězení bylo umístěno v přízemí věže Novoměstské radnice a bylo na něj z této ulice dobře vidět.

²² LAŠTOVKA, Marek. *Pražský uličník: encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství*; HLAVSA, Václav, ed. - JANÁČEK, Josef, ed. - ČAREK, Jiří. *Ulicemi města Prahy od 14. století do dneška*, s. 11.

Podoba ulic – obecný obrázek

Šířka a směr

Ve městech vzniklých živelně byly ulice úzké a klikaté - směr narušoval například terén, nepravidelné ulice staré osady, či brána. Podle Zikmunda Wintera můžeme jejich klikatost a úzkost vykládat dvěma způsoby: buď jako dědictví původního založení, tedy že ulice vznikaly podle polohy již postavených domů, nebo jako obranný účel – aby byl nepřítel ve městě ztracen a musel se vypořádat s mnoha překážkami. Jako příklad této druhé úvahy můžeme použít založení města Tábora v 15. století, kde je patrná snaha o obranu v rozřídění ulic i domů. Ve městech založených na zeleném drnu se pak většina ulic stávala úzkými teprve pozdější dobou, protože města byla stavěna podle plánu a ulice byly širší. Jejich postupné zužování bylo výsledkem dalšího rozrůstání středověkého města, budování dodatečných vestaveb, nových domů, přístaveb a zřizování průchodů, šlo tedy o výsledek stavební činnosti v renesanci a baroku.²³

Úzké uličky se nacházely u hradeb a mezi ochozy, průměrné ulice mívaly kolem deseti metrů a branské ulice měly metrů až patnáct. Pravidlem bylo, aby se mohly vyhnout dva vozy vedle sebe, přičemž prázdný vůz měl za povinnost dát přednost plnému.²⁴

Často se vyskytovaly i velmi úzké uličky bez provozu, které byly někdy neprůchodné nebo dokonce úplně zatarasené. Jmenovaly se soutky nebo v Jihlavě a Pelhřimově také rejhny a vznikly vývojem jednotlivých městišť k ochraně sousedních domů při ohni či z jiných důvodů. Bývaly opatřovány rozpěrnými oblouky (viz příloha č. 3), jejichž název prampouch (Brennbogen²⁵) připomínal původní protipožární účel. Někdy také měly za úkol odvádět dešťovou vodu a splašky jako povrchová kanalizace a z toho důvodu dostávaly i název „mezírky hnisotečné.“

Základní šířka ulic se ne vždy dodržovala, protože stavební řády se teprve vyvíjely a stavební čáry v ulicích nebyly přesněji vymezeny. Často se stávalo, že domy nestály v přímce a jelikož jejich průčelí svírala s ulicí různé úhly, vznikala zákoutí. Při přestavbách se domy rozšiřovaly do ulic nejen arkýři, ale i celou hmotou. Z toho vznikaly spory se sousedy i obcí,

²³ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Život ve staletích – 14. století*, s. 20.

²⁴ HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*, s. 166.

²⁵ Z německého brennen = hořet, bogen = oblouk.

kteřá trestala ty, kteří „přestavili kus na obec svévolně“, až do obnovení původního stavu zbouráním novostavby či přístavby.²⁶

Povrch

Středověké ulice nebyly dlážděné, povrch tvořila udusaná hlína, která postrádala jakoukoli úpravu a byla utužena jen provozem. S kamenným dlážděním se postupně začínalo od pozdního středověku jen v některých městech a některých ulicích, a několik století trvalo, než byly vydlážděny ulice všechny.

Díky Jaromíru Čelakovskému víme, že v Praze roku 1331 Jan Lucemburský povolil měšťanům Starého města pražského ustanovit nějaký prostředek, který by zajistil finance k dokončení dlažby v jejich městě, a roku 1338 povoluje rychtáři, radě a obci Menšího města pražského, tedy Malé Strany, aby vybírali dlažebné z každého vozu, který přijede do města, a tento příjem využívali na vylepšení cest²⁷ - v Praze jsou ale kamenné cesty prokázány nejpozději od 13. století (jde o liniové prohlubně úvozovitého profilu zaplněné omlétými kameny).²⁸ V Hradci Králové dláždili chvíli po Staropražských a v Lounech také již ve 14. století – listina o dlažebném je v lounském archivu nejstarším originálním kusem. Později se začínalo dláždit také v dalších městech – v Plzni roku 1462, v Jindřichově Hradci roku 1488, v Krumlově roku 1494, v Pardubicích až na začátku 16. století, v Litomyšli pak v roce 1511, ve Stříbře a v Berouně nejvíce mezi lety 1521-1530 a v Poděbradech asi až roku 1559. V poddanských městech vznikaly dlažby později než v královských. Malá městečka pak zůstávala nedlážděna až do 17. století, někde nejsou dlážděna dodnes.²⁹

Dláždění mívalo různou podobu. Druh a způsob závisel na několika faktorech, jako jsou například technologické dovednosti doby, obecné zvyklosti, frekvence a důležitost komunikace, míra reprezentativnosti prostoru a v neposlední řadě také finanční prostředky. Kamenné vyztužení povrchu cesty mělo několik podob, od posypu až po dláždění jednotlivými kameny do upraveného, nejčastěji pískového lože. Ve středověkých a novověkých archeologických stratigrafiích můžeme rozlišit několik druhů dláždění – jednořadý či víceřadý kamenný posyp na úrovni terénu; jednořadý či víceřadý kamenný posyp na dně úvozovité zahloubené cesty; nepravidelný dlažební kámen skládaný na úrovni terénu buď bez lože, v pískovém, hlinitém či maltovém loži, nebo na povrchu zapuštěné kamenné

²⁶ HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*, s. 166.

²⁷ ČELAKOVSKÝ, Jaromír. *Codex iuris municipalis regni Bohemiae I.*, č. 20., 31.

²⁸ ČIHÁKOVÁ, Jarmila. *Pozůstatky komunikací v archeologických nálezech*, s. 67.

²⁹ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst*, I. díl, s. 502-504.

podkladní konstrukce; nepravidelný dlažební kámen skládaný na dně úvozovité zahloubené cesty; povrch kamenného zásypu zapuštěné podkladní konstrukce cesty, vyplňujícího úvozovitou prohlubeň, bez povrchových dlažebních kamenů; a pravidelný dlažební kámen skládaný opět výše popsaným způsobem.³⁰

Historicky nejstarším příkladem venkovní dlažby je dlažba z nepravidelného kamene. Kamenicky neopracované valouny a oblázky se získávaly z koryt řek, ostatní kameny například ze zvětralých skal, kde se rozpadlé horniny vyskytovaly přímo na povrchu. Díky geologické pestrosti našeho území pocházely tyto dlažební kameny z různých hornin a byly původně vázány na oblast výskytu dané horniny. Nepravidelné kameny pak byly postupně nahrazovány opracovanými dlažebními prvky, přičemž nejprve byla upravena pouze náslapná plocha a spodní část byla někdy zašpicatělá, později vznikaly kvádry nebo krychle s rovnoběžnými hranami.³¹

Co se týče materiálů, již od vrcholného středověku bylo upouštěno od budování dřevěných cest a také používání dlouhých kostí velkých savců, jež je vzácné, ale je doloženo například v Praze, Mikulčicích a Staré Boleslavi.³² Podle funkce a dopravního zatížení plochy byly vybírány různé horniny, například křemenec, opuka, pískovec či břidlice.

Zatímco v raném středověku bývala dlažba skládána nejčastěji nepravidelně vedle sebe, od pozdního středověku se již objevila nová technologie – kladení kamenů do předem připraveného lože z říčního písku. V Praze je tato úprava prokázána nejdříve pro dobu Jiřího z Poděbrad.³³

Chodníky ani kanalizační systém v té době nebyly známy – podél domů vedly jakési stezky, souběžně s nimi strouhy³⁴, které byly jakousi otevřenou kanalizací, a mezi nimi silnice. Ale stezky před domy většinou nebyly udržovány. Pokud tamtudy chtěli chodci jít, například ve snaze vyhnout se koni nebo vozu, museli se vypořádávat s mnoha předměty, které jim stály v cestě - namátkou zbožím vyloženým k prodeji či kameny a lavicemi, proto chodívali po silnici, pokud to šlo. Stezka mezi domem a strouhou patřila domům, silnice uprostřed ulice pak byla obecnou.

Pohybovat se po ulicích býval značný problém, obzvláště při dešti. Kvůli nezpevněnému povrchu většiny ulic se z nich staly cesty plné bláta a nečistot, ve kterých se obyvatelé museli doslova brodit. Za hladomoru a mrazů v Praze roku 1282 zalézali polonazí

---

³⁰ ČIHÁKOVÁ, Jarmila. *Pozůstatky komunikací v archeologických nálezech*, s. 65-66.

³¹ ZACHOVÁ, Hana. *Venkovní kamenné dlažby*, s. 80-86.

³² ČIHÁKOVÁ, Jarmila. *Pozůstatky komunikací v archeologických nálezech*, s. 66-67.

³³ tamtéž; HAVRDA, Jan - TRYML, Michal. *Středověké dlažby na Starém Městě pražském*, s. 47.

³⁴ Pokud byla ulice úzká, vedla tudy strouha jen jedna.

ubožáci do hnoje a bláta v ulicích.³⁵ Lounské privilegium na výdlažbu z roku 1335 připomíná, že „hloubku a nesmírnost bahna až dosud mnoha lidem bylo nesnadné přebrodit a při pohledu na ně se člověku zvedal žaludek“.³⁶ Jako by nástrah nebylo málo, ani čich nezůstal ušetřen, jelikož bahno v kombinaci se strouhami silně zapáchalo. Za sucha naopak trápily obyvatele spousty prachu.

Ke špatnému stavu ulic navíc přispíval fakt, že okapní roury nebyly svislé, ale trčely vodorovně a daleko do ulice. Při dešti tekla voda proudem na chodce a vozy, způsobovalo to kaluže a v zimě náledí. Teprve roku 1774 nařídilo české zemské gubernium, aby nebyly povolovány stavby, které by neměly svislé okapní roury.³⁷

Podoba ulic – konkrétní prvky

Loubí

Klenuté prostory otevřené do ulice či náměstí arkádami, nazývané podsíně či loubí, se zřizovaly před vchody do městských domů. Podsíně sousedících domů byly propojené, takže se vytvořila souvislá klenutá chodba – podloubí.³⁸

Dalo by se říct, že loubí je všestranně výhodným prvkem objevujícím se v ulicích již od 14. století. Majitelé domů žádali povolení stavby na veřejném prostranství z prostého důvodu - chtěli rozšířit užitnou plochu svého obydlí na omezeném prostoru a neměli již mnoho možností než stavět do ulice. Obec tuto změnu ráda povolovala, jelikož to pro ni mělo také několik výhod.

Ta na první pohled patrná byla, že došlo ke zlepšení zjevu města. Kromě okrasné funkce byla ale podloubí i velmi praktická. Chůze při domech v podloubí byla pro chodce bezpečná a hlavně při deštích také pohodlná. Prodejci se svým zbožím navíc za nepříznivého počasí také rádi využívali jeho ochrany.

Zároveň se vyřešila nevhodnost vstupů do sklepů při domech. Do sklepa vedl před domem sestup schodišťovou šachtou nazývanou sklepní šíje. Sklepy nemusely být zcela

---

³⁵ HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*, s. 168.

³⁶ tamtéž

³⁷ NOVOTNÝ, Jan. *Snahy o zlepšení životního prostředí, zdravotnictví a sociální péče*, s. 426.

³⁸ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Jařmo, parkán, trdlíce, aneb, Výkladový slovník historických pojmů, které upadají v zapomnění*, s. 124.

zapuštěné a proto i přízemky domů bývaly zvýšené vůči okolnímu terénu. Šachty byly hluboké a pro chodce nebezpečné, proto se zajišťovaly poklopy a později svislými dveřmi.

Podloubí bylo také výhodné z hlediska požárních opatření uplatňovaných ze strany města. U domů s dřevěnou konstrukcí či domů se zděným přízemím a dřevěným patrem a štítem to znamenalo postavení nového zděného domu nebo nového průčelí na oblouky loubí. Podloubí tedy všechny tyto problémy odstranilo a bylo jakožto do veřejného prostranství předstupující a průchozí stavební zařízení schvalováno, zatímco ostatní prvky, které vystupovaly před uliční čáru, zakazovány.

V osmdesátých letech 14. století byla například žateckému měšťanu Tomáši z Mostu povolena přestavba domu kamenným dílem na pilíře či sloupy, a to ve vzdálenosti pěti pražských loket od domovní zdi. V osmdesátých letech 15. století zase Matěj Menšík z Prahy získal povolení ke zřízení loubí před svým domem, neboť je to k okrase města, musel však platit z přistavěné části dva míšeňské groše berně kdykoli ji konšelé vypsalí.³⁹

Že byla loubí dodatečným stavebním nařízením lze doložit stavebně historickým průzkumem domů s loubími - původní zástavbě odpovídá ukončení sklepa, tj. domu v úrovni pozadí loubí. Kvůli vysunutí patra na loubí byly většinou starý štít nebo průčelní stěna v patře ničeny.

Žádoucí bylo, aby podlaha podloubí byla zdvižena oproti ostatnímu méně upravenému povrchu, jako to můžeme pozorovat například v Rokitanského ulici v Hradci Králové, a nejdřív ze všech veřejných komunikací dlážděna.⁴⁰ Z těchto důvodů se podloubí stalo všude skutečným centrem veřejného života – pod jeho klenbou seděli obchodníci, kteří nabízeli své zboží, otevřenými dveřmi se dalo vejít do řemeslnických dílen v mázhausech, diskutovali tu studenti, kázali řeholníci žebrových řádů a měšťané si povídali.⁴¹

Řetězy

Ulice bývaly ještě v 16. století především v Praze na noc zavírány řetězy. Protože ale železo mělo vysokou cenu, lidé je postupem času rozkradli. Roku 1594 byla ustavena komise, která měla za úkol udělat soupis a kontrolu městských řetězů. Z jejich zprávy dnes můžeme zjistit, že jen na Starém městě jich bylo napočítáno sedmdesát čtyři – nebyly ale v dobrém

³⁹ RADOVÁ-ŠTIKOVÁ, Milada. *Domovní loubí ve středověku*, s. 103.

⁴⁰ RADOVÁ-ŠTIKOVÁ, Milada. *Domovní loubí ve středověku*, s. 103-106.

⁴¹ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Jařmo, parkán, trdlíce, aneb, Výkladový slovník historických pojmů, které upadají v zapomnění*, s. 124.

stavu. Na svém místě jich zůstalo jen několik, někde zbylo jen několik článků a jinde po nich zase našli jen památku ve formě skoby či sloupu.⁴²

Sošky

Jelikož byly ulice ve středověkých městech klikaté a velmi často se křížovaly, na zdi nebo do výklenků v nárožních domech se umísťovaly sošky, posvátná znamení, obrazy či boží muka podobně, jako to můžeme vidat u dnešních silnic či křižovatek cest. V úzkých ulicích středověkých měst si chodci při pohledu na všechna tato znamení jistě připadali, jako by četli v modlitební knížce. Důvodem jejich přítomnosti bylo volání o boží pomoc proti zlým příhodám na cestách. Tento zvyk je doložen již ze 13. století, husitské bouře potom některé z těchto předmětů poškodily, ale později už se opět můžeme v pramenech o sochách a zbožných obrazech dočíst.⁴³

Průchozí domy

Za součást uliční sítě jsou považovány i průchozí domy, které vznikaly ve středověku a bývaly otevřeny k průchodu častěji než dnes. Průchody jsou formou komunikace pro pěší, která umožňuje zkrácení cesty a vyhnutí se kolizi s ostatní dopravou - odedávna jsou tedy výsledkem pragmatického vývoje města. V tom nejdříve ulice tvořily řady domů do „L“ s vjezdem, později rozšířeným o mázhaus, dvoranu, v níž se provozovala řemesla, či se obchodovalo. Pole či zahrada vzadu za domy byla později zastavěna novou budovou a ty pak vytvářely nové ulice prakticky rovnoběžné s těmi původními.⁴⁴

Průchody v dlouhém bloku domů byly dokonce nařizovány. Dělo se tak z velmi praktických důvodů, konkrétně kvůli rychlému zásahu při požárech, kterými města často trpěla. Buď měl být umožněn průchod domem, anebo se mělo dát proběhnout či proskočit alespoň úzkou uličkou s dvířky.⁴⁵

Většinou je průchod dlouhý stejně jako hloubka budovy, kterou prochází. Ve středověku průchody nesloužily pouze chodcům, ale i povozům, které mohly vjíždět do dvorů uprostřed bloků. Průchody a dvory spolu například v Praze na Starém Městě mezi Prašnou

---

⁴² JEŽKOVÁ, Alena. *Praha babka měst*, s. 49.

⁴³ WINTER, Zikmund. *Zlatá doba měst českých*, s. 34.

⁴⁴ BROŽOVÁ, Michaela - HEBLER, Anne - SCALER, Chantal. *Praha: průchody a pasáže*, s. 13.

⁴⁵ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst*, II. díl, s. 243.

bránou a Karlovým mostem vytvořily spletitý systém vnitřních komunikací.⁴⁶ Z roku 1613 se z Prahy uchoval zápis, ve kterém se nařizuje lidem, kteří vlastní průchozí domy, aby je časně ráno otevírali a v noci také nechávali otevřené.⁴⁷

Průchody můžeme dodnes najít v mnoha historických centrech měst, jako je například Český Krumlov, ale nejhustší síť se jich nachází bezesporu v Praze. Jedním z nejznámějších průchodů je Ungelt, ústící do ulic Týnská a Malá Štupartská. Tento průchod s dvorem vedený původně opevněným kupeckým dvorem z 11. století měl dvě brány, špitál a kostel, a clo z dovezeného zboží se tu vybíralo až do roku 1774. Dalším příkladem historicky vzniklého průchodu s významnou komunikační funkcí je pak Richterův dům – U Modrého jelena, kde se prochází původně středověkými domy.⁴⁸

Sudy s vodou

Snaha o zabránění ničivým požárům vedla ve městech k ustanovení protipožárních řádů. V těch se například v 15. století nařizovalo, že na rohu každé ulice musí stát kád' s vodou. Pokud bylo období silných větrů, teplých dní nebo jarmarku, stavěly se nádoby i pod každý žlab a k domům lidé také přistavovali na noc žebříky.

Dnes o tom víme díky různým zápisům, třeba o zásazích rychtáře proti rozjařené mládeži, která po nocích kádě vylévala.⁴⁹ Z Jindřichova Hradce se z roku 1610 dochoval záznam, kdy se jistý Jindra dostal do vězení kvůli tomu, že o svatodušních svátcích vyléval v noci vodu z těchto nádob. Ze stejného důvodu skončili ve vězení i Jan Černožský a Jiřík Žaludovic z Loun, Šimon Khern z Plzně a roku 1560 dvacet tři dalších obyvatel Starého Města.⁵⁰

---

⁴⁶ HONEISER, Ladislav - SKALICKÁ, Eva. *Známé a neznámé pražské podchody, průchody, pasáže*. (nečíslováno)

⁴⁷ EDERER, Antonín. *Ulice a uličky Starého Města Pražského*, s. 87.

⁴⁸ HONEISER, Ladislav - SKALICKÁ, Eva. *Známé a neznámé pražské podchody, průchody, pasáže*. (nečíslováno)

⁴⁹ Česká televize: *Zrození našich měst* [online].

⁵⁰ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst*, II. díl, s. 242.

Lavice a kameny

Vedle dveří do měšťanských domů stávaly lavice a kameny určené k sedání. Lidé si tam po práci při příznivém počasí chodili odpočinout a popovídat se sousedy. V Praze jsou doloženy zprávy o takových kamenech skoro ve všech ulicích, i těch nejfrekventovanějších.

Jelikož byl tento zvyk velice oblíben, jeho zákaz se používal jako velký a potupný trest. V Lounech byl například roku 1593 udělen Šimkovi kromě měsíce vězení a zákazu hospody také zákaz sedání před domem pod pokutou jedné kopy grošů.⁵¹

Povolení k těmto lavicím udělovali konšelé. Některé lavice byly pěkně tesané a mívaly i stříšky. Roku 1538 pořídili pardubičtí konšelé Pražanům v Karlově ulici před domy kamenné lavice za obecní náklady.⁵²

Patníky

Jelikož pozdní středověk neznal chodníky, které mají počátek až v 17. století, bylo potřeba chránit nároží, úzké ulice i vjezdy do dvorů jiným způsobem. Z tohoto důvodu vznikaly patníky či nárožní kameny, které byly vestavěny do zdi, aby soklové zdivo, ostění vjezdů a později i dešťové svody nebyly otloukány těžkými vozy.

Používány byly neupravené balvany, jednoduše tvarované kameny i kamenicky opracované prvky. Patníky měly různé tvary i rozměry, byly jednoduché i sdružené (viz příloha č. 4), různého technického provedení i způsobu ukotvení ke zdivu.⁵³ Největší různorodost se projevuje v jejich tvarech, ve městech jsou k vidění kvádry, válce, kužele, koule a polokoule, jehlany komolé i špičaté. Materiál, ze kterého jsou zhotoveny, souvisí s jejich stářím – nejstarší jsou z pískovce či mramoru a později se používala i žula. Některé patníky stojí v místech, kde nemohly plnit ochranu stěny a nejspíše sloužily také k uvazování jezdeckých koní.⁵⁴

Velké množství patníků se dochovalo v Praze. Můžeme zde vidět jak nízké jednoduché patníky, tak masivní a vysoké nárožní kameny nejrůznějších tvarů a zdobení. Nejznámějším patníkem je maskaron (viz příloha č. 5), šklebivec s nafouklými tvářemi, vyplazeným jazykem a zatočenými rohy na rohu ulic Husova a Na Perštýně. Ochranný kámen

---

⁵¹ tamtéž, I. díl, s. 379.

⁵² tamtéž

⁵³ ZACHOVÁ, Hana. *Venkovní kamenné dlažby*, s. 124-125.

⁵⁴ Za starou Prahu: věstník Klubu Za starou Prahu, č. 1, s. 43-46.

podobající se obřímu kalichu je k vidění na křižovatce ulic Husova a Řetězová (viz příloha č. 6). Horní část lidského těla s naznačenou tváří je na rohu ulic Zlatá a Liliová.⁵⁵ Ale zachovalé patníky jsou k vidění i v jiných městech, například Českém Krumlově či Táboře.

Ohniště a kuchyňky

U domů bývala také kamenná ohniště zasahující do ulice. Městský úřad je pronajímal pouličním kuchařkám a smažičkám, které zde prodávaly jídlo. Žádal po nich ale, aby ohněm šetřily a brzy ho zhasínaly, a také, aby na úřad přinášely „obyčejný plat“, což třeba roku 1590 znamenalo i 40 míšeňských grošů čtvrtletně. U ohnišť byly potulné kuchyňky, kde se vařilo, smažilo či peklo na rožni. U masných krámů řezníci obvykle smažili své výrobky, například klobásy.⁵⁶

Vchody do sklepů

Součástí domů byly podzemní sklepy, které v některých městech tvořily pod domy a ulicemi spletené labyrinty.⁵⁷ Tyto sklepy, nazývané též lochy, pivnice, podruby či tůně, mívaly často vchod z ulice. Jak už bylo řečeno u podloubí, hluboké schodišťové šachty zvané sklepní šíje znamenaly pro pěší nebezpečí pádu, a proto byly zajišťovány poklapy. Poklapy byly později nahrazovány dveřmi a nakonec zakázány úplně.⁵⁸

Kůly

Městské úřady povolovaly vedle vstupů do sklepů vbíjet do země kůly. Ty sloužily ke dvěma účelům, jednak pomáhaly při spouštění sudů dolů do sklepa, za druhé pak chránily domovní zdi, aby je neodíraly projíždějící vozy. Na pražských Hradčanech bylo před domy tolik kůlů, že je panovník roku 1604 musel nařídít odstranit – nedalo se tam totiž ani jezdit, ani procházet.⁵⁹

---

⁵⁵ tamtéž

⁵⁶ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst*, I. díl, s. 379, 521.

⁵⁷ Délka historických sklepů v Táboře je podle některých zdrojů až 14 km.

⁵⁸ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst*, I. díl, s. 380-381.

⁵⁹ tamtéž, I. díl, s. 381, 505.

Krámy

V ulicích se prodávaly výrobky všeho druhu, a tak místo zabíraly i plochy k jejich vystavení při zdech domů – stoly, štoky, lavice, boudy, stánky, krámy a kotce. Z propůjčeného místa vybíraly úřady od obchodníků nájemné, pouze za deště se smělo vystavovat zdarma. Úřady také určovaly délku a šířku místa, výška jim ale nevadila, a to ani v případě, kdy krám překážel otevírání oken domu za sebou. Drobné pouliční krámky bývaly postupovány chudým a starým lidem, museli ale u nich sedět sami a nesměla jim pomáhat čeled'. Ve venkovských městech byly obvykle pouze řeznické a chlebné kotce, ve větších městech navíc i soukenické a kožešnické a v Praze pak stávaly krámky v mnoha ulicích a prodávalo se tu všechno možné jídlo a zboží. Kotce se na noc uzavíraly a stával u nich zvláštní hlídač či hlásný, nebyly tedy přes noc vykrádány. Naopak boudy, které stály na ulicích roztroušeny osaměle, byly občas převraceny a někdy i vykrádány.⁶⁰

Hygiena a čištění ulic

Středověké ulice byly plné nečistot. Kromě již zmíněných problémů s prachem a blátem zhoršovali situaci sami obyvatelé měst, nutno však podotknout, že mnohdy nevědomě, anebo neměli jinou možnost. Kanalizace byla pouze povrchová, ulice měly tedy charakter zapáchajících stok. Strouhami odtékala k vodě jak dešťová voda, tak zbytky hnoje a splašky, které lidé lili rovnou z oken a dveří.

Roku 1407 například úřad Nového města pražského zakázal pod pokutou pěti grošů lití nečistých hrnců z oken, ale totéž se muselo zakazovat i o sto let později a znovu pak v roce 1610 byl vydán zákaz lití smradlavých vod a házení nečistot z oken – z toho tedy můžeme doložit, že situace byla obtížná a trvala i přes zákazy několik staletí. V Lounech zavedli od poloviny 16. století těžší tresty, ty ale nebyly pro všechny stejné – roku 1576 byl jistý Jan Brož zavřen do šatlavy kvůli vylévání vody před dům v noci, zatímco Dorota Vojtěška i Johana Klatovská byly roku 1594 pouze napomenuty.⁶¹ V Litoměřicích v roce 1560 konšelé sezvali schůzi a domluvili se na pokutě 15 míšeňských grošů a náhradě škody pro toho, kdo zlil někoho vodou či nečistotou z pokoje a kuchyně. Naopak v Mělníce byly tyto neřády ještě roku 1564 netrestány. Příčinou tohoto chování bylo, že každý dům ještě

---

⁶⁰ tamtéž, I. díl, s. 538-547.

⁶¹ tamtéž, II. díl, s. 180-181.

neměl ani v 16. století záchod. Konšelé v Kutné Hoře roku 1462 přikazovali hospodářům, aby je stavěli a mívali před domy čisto.⁶²

Do struh se dostávaly také další nečistoty a voda tím, že se tam sousedé myli, jak je doloženo například v Žatci. Děvčata na ulicích umývala nádobí a prala prádlo v kotlích. Pěna z bílého piva měla být nošena za město, a kdo je v Litoměřicích vykydl na ulici, dostal pokutu pět grošů – víme ale, že od roku 1543 stejně musela být pěna ze struh odstraňována. Nikomu také ani ve dne nevadilo konat na ulicích potřebu. Kolemjdoucí se nad tím nepohoršovali, majitelům domů to ale samozřejmě vadilo. Různě se proti tomu bránili, ale marně – když jedna děvečka podle návodu paní Johanky Hrzanky polila v roce 1579 Petra Jiříka z okna, vymlátil jí za to okna kamením, aniž by byl potrestán.⁶³

Život ve městě se navíc odehrával v blízkosti chovu domácích zvířat a kvůli výparům z chlévů, žump, různých městských provozů a také rojům much bylo léto ve městě téměř nesnesitelné. V takovém prostředí se pak rychle šířily infekce, kvůli čemuž se také přistupovalo k dláždění měst.⁶⁴

Dalším problémem měst bylo odstraňování odpadků. Žádný svoz odpadu samozřejmě neexistoval a odpadky se měly vyvážet za hradby, praxe ale byla odlišná. Lidé hrnuli a vyhazovali z oken na ulice úplně všechno, co nechtěli mít v domech. Před domy byly ve všech městech k vidění také kupy hnoje, které tam ležely celý rok až do jara, kdy byly odnášeny tajícími sněhy. Někde byly hromady hnoje a smetí tak veliké, že si v nich tuláci a žebráci dělali své pelechy. Na tyto kupy byly kromě toho všeho ještě odhazovány mršiny. Bylo to jedině při deštích, kdy se směli obyvatelé nečistot zbavovat na ulicích – třeba v Kutné Hoře bylo roku 1469 zakazováno sypání hnoje a smetí do ulic mimo déšť, lidé na něj ale obvykle nečekali.⁶⁵

Mnoho nečistot také vznikalo z městských provozů. Někteří řemeslníci byli kvůli nečistotám a zápachu ze své činnosti vykázáni za hradby, mnoho jich ale ve městech zůstalo. Nejhorší pořízení bylo zřejmě s řezníky, protože jejich řemeslo bylo velmi vážené a potřebné, proto si ze zákazů málo dělali a odpadky házeli před masné krámy. Například z Loun je dochován záznam z roku 1609, kde se starším řezníkům nařizuje, aby dali pod pokutou jedné kopy do svátků odvézt hnůj, který je u masných krámů od drštěk.⁶⁶ Mydláři zase škvařili na ulici lůj a od 16. století posílali úřady v Praze i venkovských městech mydláře s lojem za

---

⁶² tamtéž

⁶³ tamtéž

⁶⁴ NESLÁDKOVÁ, Ludmila. *Významový slovník k vybraným oblastem středověkých dějin kultury v českých zemích*, s. 59, 72.

⁶⁵ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst*, II. díl, s. 183.

⁶⁶ tamtéž, s. 185.

město nebo na pustá místa. Jircháři a podobní řemeslníci se také o špínu zaslouhovali, jejich nečistoty tekly do městských struh a v Lounech jim vůbec nepovolovali pracovat ve městě, jinde je zase posílali k vodě.

Městské obyvatelstvo chovalo přímo ve městě různá domácí zvířata, v tomto ohledu se blížilo vesnici. Hněj, zápach a nečistoty od zvířat byly proto častým předmětem sporů – v šestipanských⁶⁷ rukopisech můžeme nalézt záznamy o zákazu chování sviní a koní.⁶⁸ První zákazy z Prahy, aby vepři nebyli pouštěni na ulice, pochází již z roku 1380,⁶⁹ ale musely být obnovovány až do časů bělohorských, a to byla Praha už od počátku průmyslová a obchodní. Situace v hospodářských městech, kterých byla většina, byla tedy ještě o mnoho horší. V Plzni se roku 1554⁷⁰ nařizovalo pekařům, aby vepře vyháněli ven a jejich nečistoty vozili pryč pod pokutou pěti grošů, a v hospodářském městě Rakovníce nebyl dům bez vepřového chovu – stejně jako v Rakovníce nebylo zakazováno vepřům být na ulici, tak i v jiných městech. K dalšímu zvířectvu patřili slepice, kachny, husy, kočky, kozy, kozlové a psi. Pes řádného pána býval opatřen zvoncem, aby se odlišil od toulavých psů, kteří se občas až příliš rozmnožili a museli být hubeni katem.

Protože ulice připomínaly spíše velké smetiště, města trápily přemnožené myši a krysy. Těmto hlodavcům odpadky a hnůj na dvorech a ulicích poskytovaly ideální podmínky. Pro obyvatele představovaly zdravotní riziko, jelikož přenášely různé nakažlivé nemoci.⁷¹ O jejich hubení se starali krysaři, kteří pomocí různých návnad a nástrah tuto havěť lovili a usmrcovali.⁷²

Kvůli rozsáhlé stavební činnosti ve městech se k nepořádku přidávala i suť ze staveb a klády, které ležely na ulicích často velmi dlouho. V Litoměřicích se roku 1553 dohodli, že nikdo nesmí před svým domem dřevo ani kamení k stavbě nechat déle než rok a v Praze pak přikázal panovník stejnou věc, pouze s lhůtou dvou týdnů. Před várečnými domy navíc ležely haldy pivovarských dřev, taktéž tomu bylo i před lázněmi. Sousedé se leckde hádali a soudili, jelikož si dřevem zatarasili i cestu do domu. V tomto dříví přes léto spávali různé nebezpečné živly a zloději tam schovávali svoji kořist. V noci si pak často sousedé dřevo kradli navzájem.⁷³

---

⁶⁷ Šestipání v rámci své policejní funkce dohlíželi na pořádek a čistotu ve městě, byl to úřad přímo podřízený městské radě.

⁶⁸ PŘIKRYLOVÁ, Miroslava. *Šestipanské úřady*, s. 334-335.

⁶⁹ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst*, II. díl, s. 186.

⁷⁰ tamtéž, s. 187.

⁷¹ BORDESSA, Kris. *Hravý středověk*, s. 81.

⁷² Pražské vodovody a kanalizace: *Dříve krysaři, dnes deratizátoři* [online].

⁷³ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst*, I. díl, s. 505; WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst*, II. díl, s. 185-186.

Města se snažila se špatnou komunální hygienou vypořádat mnoha různými zákazy a nařízeními, kterých jsou městské knihy kteréhokoli města plné, ale přesto to uspokojivé výsledky nepřinášelo. Ulice se čistily za obecní peníze a s pomocí městských koňů a vozů pouze několikrát do roka - zpravidla před výročními svátky, slavnostmi nebo před příchodem úředníka, který obnovoval městský úřad. Mimořádně se čistilo také při zvláštní události, kterou bylo například vypuknutí morové epidemie.

Sousedé pak měli za povinnost také sami strouhat ulice od bláta a ukládali to své čeledi. První zmínka o této činnosti je z Prahy z roku 1413,⁷⁴ kdy měl každý do tří dnů odstrouhat bláto před svým domem a potom to za obecní peníze odvezli. Praxe ale byla taková, že horní soused začal strouhat, svojí hromádku potom přistrčil sousedovi níže a ten to opakoval, dokud některý z dolních sousedů s hromadou už ani nemohl pohnout. Pražští konšelé pak museli přikazovat, aby si každý svoje bláto odvezl zvlášť na břeh. Tento vychytralý způsob úklidu okoukali zanedlouho také ve venkovských městech a v Kutné Hoře proto roku 1538 nařídili, aby si každý svoje bláto odklízěl na hromadu před dům a nehrnul ho strouhami dolů. Hromady se pak měly vozit z ulic za město. Pokud ovšem měli obyvatelé měst přístup k řece, vozili všechny nečistoty na břehy, či je házeli rovnou do vody. Znečištěná voda pak působila nemalé potíže třeba mlynářům.⁷⁵

Uklízení ulic bylo považováno za ponižující. Měšťané, kteří by se pokusili odklízet například mršiny před svými domy, by ztratili čest - konšelé mohli být zbaveni úřadu a řemeslníci vyloučeni z cechu.⁷⁶ Odklizení mršin a nejhorší nečistoty měli tedy za úkol lidé zavržení společností, jako byli kat či pohodný.⁷⁷ Ti měli za povinnost ze své roční mzdy nebo za jinou náhradu vynášet a vyvážet z města vše, čeho se jiní štítily dotknout. Jelikož úklid mršin byl považován za věc opravdu hroznou a nepoctivou, někteří konšelé za to přidávali zvláštní odměnu. Ve venkovských městech kat také vyvážel fekálie. Musel to provádět z nařízení konšelů v noci a soused, kterému je vyvážel, byl povinen koupit svíčky a hlídat v bráně, aby se nic zlého nestalo, zatímco je otevřená. Města si ale také na strouhání a čištění najímala třeba vězně či nezaměstnanou chudinu – konkrétně v Kolíně to byli „lidi povětrní a

---

⁷⁴ tamtéž, s. 192.

⁷⁵ tamtéž, s. 193-195.

⁷⁶ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Život ve staletích – 14. století*, s. 68.

⁷⁷ Pohodný, zkráceně též zvaný ras, byl příslušník již zaniklého řemesla, které spočívalo v likvidaci uhynulých zvířat a odchytu a případném zabíjení toulavých koček a psů. Jako nečistí lidé měli pohodní stejně jako kati nízké společenské postavení a museli bydlet na odlehlém místě daleko za městem. FRANCEK, Jindřich. *Katovské řemeslo v českých zemích*, s. 10-12.

tuláci z trestu“ – tím se ušetřilo, ve Stříbře zase staré ženy a v Rakovnicích rasovka se svými dětmi.⁷⁸

Ve venkovských městech byl v 16. století přikazován úřední dohled na čistotu ve městech dvěma až čtyřem radním, kteří ale na upomínání moc nedbali. V Praze byl v 15. století svěřen dohled na čistotu šestipanskému úřadu a tomu už pak zůstal napořád. Konkrétně se o ni starali pohodní a další dozor vykonávali hejtmani jednotlivých čtvrtí, setníci, padesátníci a desátníci. Pohodní se starali také o odvoz fekálií. Jejich práce byla sice všemi opovrhovaná, ale nezbytná. Kdo jejich služby potřeboval, zažádal na šestipanském úřadu o povolení. Při soudních sporech v případě obvinění ze škod způsobených přeplněným záchodem se pak pohodných často ptali, jestli byli požádáni o vyčištění. Podrobná instrukce byla roku 1588 vydána úřadem i pro „lidi hrobnické“, jejichž úkolem bylo odnášet a pohřbívat mrtvoly, které ležely na ulicích, březích, haldách a hnojích.⁷⁹

Celkově byly hygienické poměry ve městech velmi špatné a přispívaly ke špatnému zdravotnímu stavu jejich obyvatel. Bylo to způsobeno hlavně vysokou koncentrací obyvatel, jelikož městské hradby nedovolovaly rozpinání měst. Na vesnicích sice řešili stejné hygienické nesnáze, ale díky menší hustotě obyvatelstva problémy nebyly tak palčivé a viditelné.

Život v ulicích

Ulice oživaly s východem slunce, kdy řemeslníci již měli povinnost pracovat. Po otevření městské brány se vyháněla stáda na pastvy, a to i v Praze, a do města naopak vjížděly vozy jedoucí na trhy. Z hald dříví a hnoje vstávali nemocní, žebráci a tuláci a odcházeli žebrat. Občas vyběhla z domu žena, aby si u sousedky půjčila oheň, který byla čeled' líná rozdělávat, služebné chodily s konvemi ke studnám a kašnám pro vodu. Když poprvé zazvonil kostelní zvon, starší lidé odcházeli do kostela. Dělníci a řemeslníci ve svých dílnách se pouštěli do práce, otvíraly se krámy a začínalo se obchodovat, páni odcházeli do úřadů, děti venku skotačily. Za chvíli už to v ulicích hučelo jako v úle a ty zůstaly plné pohybu a života až do západu slunce. Večer se pak lidé vraceli domů a řemeslníci ukončovali práci, sousedé si sedali na kameny před vrata a dlouho si povídali a večereli.⁸⁰ Když se pak konečně odebrali do svých domů, ulice se vyprázdnily a po západu slunce také potemněly. Chodci museli mít

⁷⁸ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst*, II. díl, s. 191.

⁷⁹ PŘIKRYLOVÁ, Miroslava. *Šestipanské úřady*, s. 330-332.

⁸⁰ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst*, I. díl, s. 523.

lucernu nebo svítící louč, jinak byli považováni za podezřelí. Teprve císař Rudolf v Praze nařídil, aby se na železné pánve na nárožních domech umísťovaly smolnice – tento nápad potom přebírala i ostatní města.⁸¹ Scházeli se ponocní, aby přes noc hlídali pořádek v ulicích a případný vznik požáru, a ulice se na noc uzavíraly řetězy. Vycházet ven v noci nebylo bezpečné, jednak kvůli samotné cestě po hrboлатém dláždění a šachtám do sklepů, jednak kvůli opilcům vracejícím se z hospod, kteří kordy nebo halapartnami hledali cestu vpřed. V tmavých ulicích tak docházelo k úrazům a bitkám velmi často.⁸²

Atmosféra

Z ulic zněl veliký rámus,⁸³ ve kterém se mísilo mnoho nejrůznějších zvuků. Byl to například lomoz spojený se stavební činností, rachot řemeslnického náradí, klapot koňských kopyt, vyvolávání pouličních prodavačů či křik dětí.⁸⁴ Oddělení výrobní a obytné zóny ve středověku vůbec neznali, stalo se tak až koncem 19. století. Hluk patřil k velmi obtěžujícím projevům městského prostředí a městské rady se s ním snažily bojovat. Hlasité provozy se soustřeďovaly na okrajích měst nebo v jedné ulici.⁸⁵ Na zdravotní stav měšťanů působily kromě hluku také různé agresivní zápachy zmíněné výše. Nutno ale podotknout, že jelikož v tomto prostředí žili celý život a nic jiného neznali, nevnímali je tak silně.

Zvláštní postavení mezi zvuky středověkého města zaujímal odbíjení zvonů. Mělo totiž sémantickou funkci – neslo různé významy – a bylo z toho důvodu naprosto mimořádné a nenahraditelné. Středověký člověk žil oproti tomu dnešnímu, který značnou část života prožije v audiovizuálním smogu a šumu, ve zřetelněji strukturovaném zvukovém prostředí. Lidé se sluchem řídili při orientaci ve městě, i při rozpoznávání různých zpráv, které jim poskytovaly právě zvony. Museli tedy být schopni rozlišit údery desítek zvonů, které vyzváněly na kostelích, kláštorech, zvonících a radnicích a všechny nesly jiný druh informací.⁸⁶

---

⁸¹ NOVOTNÝ, Jan. *Snahy o zlepšení životního prostředí, zdravotnictví a sociální péče*, s. 429-430; WINTER, Zikmund. *Zlatá doba měst českých*, s. 37.

⁸² WINTER, Zikmund. *V ohradě měst a městských zdech*, s. 31-81.

⁸³ Vyskytovaly se samozřejmě ulice hlučnější a tišší. Záleželo na mnoha faktorech, například vzdálenosti od náměstí či typu tamější řemeslné výroby.

⁸⁴ SAGNIER, Christine. *Středověk*, s. 53.

⁸⁵ NESLÁDKOVÁ, Ludmila. *Významový slovník k vybraným oblastem středověkých dějin kultury v českých zemích*, s. 71.

⁸⁶ BOROVSÝ, Tomáš. *Zvony a lidé středověkého města. Komunikační funkce zvonů v městské společnosti*, s. 39-44.

Hlavní a dominantní funkce zvonů v křesťanské společnosti byla liturgická. Menší zvony ohlašovaly dobu mše a svolávaly věřící, velké zvony oznamovaly okamžik slavnostního pozdvíhování a proměny hostie. Údery zvonů sloužily k rozlišení míst, kde mše probíhaly, a v případě jejich koordinace se zvuky slévaly do monumentálního akordu. Většina kostelů byla vybavena více zvony, které pak přebíraly dílčí úlohy. Středověké městské slavnosti měly také většinou liturgický charakter, a proto zvony vyzváněly i při královském adventu, procesích a memoriálních slavnostech, či vjezdech vzácných hostů do města.⁸⁷

Měly také velmi důležitou roli při výkonu správy a práva, kde měly především funkci shromažďovací – zde sloužily radniční zvony. Zvony jsou vedle ústního vyvolávání a trub v brněnské právní knize ze 14. století uváděny jako hlavní komunikační prostředek při svolávání obyvatel města.⁸⁸ Dále také provázely odsouzené na cestě k popravišti, patřily k zasedání soudu a rady, zahajovaly trhy a regulovaly dobu prodeje – řezníci z Brna například mohli prodávat maso, až když zazvonil zvon z kostela sv. Mikuláše.⁸⁹

Další důležitou úlohou bylo určování denní doby, zvony odměřovaly tok každého dne a byly pro lidi jediným zdrojem informací o ubíhajícím čase. Odzvánělo se ráno, poledne, večer a půlnoc. Zvony ohlašovaly začátek práce, například v Kutné Hoře budily havíře ve tři hodiny ráno, jinde zase velely k metení ulic. Večer se zvonilo „na pokoj“, což pro šenky znamenalo ohlásit uzavírací hodinu a pro Pražany také zákaz vycházet do ulic bez světla.

Zvonilo se i při významných událostech, kterými byly například svatby, křty, úmrtí, pohřby, výročí pohřbů, narození následníka trůnu, korunovace či vítězství ve válce.⁹⁰

Zvony mohly i signalizovat nebezpečí – tzv. šturmování⁹¹ ohlašovalo výskyt požáru, povodně či ohrožení města nepřáteli. Jejich zvoněním se odháněly zlé síly a pohromy, jako třeba mraky,⁹² bouře, vichřice, blesky, kobylky a morové epidemie.⁹³

---

⁸⁷ tamtéž, s. 42-43.

⁸⁸ tamtéž, s. 43-44.

⁸⁹ tamtéž, s. 44.

⁹⁰ KYBALOVÁ, Ludmila. *Pražské zvony*, s. 16-17.

⁹¹ Prudké rozhoupání zvonu, někde z důvodu bezpečnosti jen tlučení srdce zvonu o jeho vnitřní stěnu.

⁹² BROŽ, Josef. *Zvonění a troubení proti mračnům*, s. 324-329.

⁹³ BOROVSÝ, Tomáš. *Zvony a lidé středověkého města. Komunikační funkce zvonů v městské společnosti*, s. 39-53.

Řemesla

Řemeslníci pracovali ve svých dílnách v přízemí domů či před nimi na ulici. Své výrobky vystavovali ve spuštěných okenicích a na kamenných plochách zakrytých plachtou, aby kolemjdoucí věděli, jaké zboží se tam prodává.⁹⁴

Ulice mívaly svůj zvláštní charakter podle řemesel, která se tam provozovala. Ta z určitého oboru byla často soustředěna do jedné ulice, proto se po nich v mnoha městech dochovaly názvy dodnes. Z praktických důvodů pak docházelo k jejich rozmístění po městě. Některá řemesla potřebovala určitý prostor, například bednáři a truhláři, byla tedy umístěna mimo střed města. Řemesla, při jejichž provozu vznikal hluk či zápach byla vykazována k hradbám⁹⁵ - k nim patřili třeba hrncíři, provazníci, soukeníci a koželuzi. Jiná řemesla potřebovala přístup k vodě – jircháři, barvíři a mlynáři byli tedy u řeky. Kováři sídlili u bran a řezníci zase v ulicích kolem náměstí, jelikož z nich byli vykazováni.⁹⁶ Tichá řemesla, jako třeba pekaři, kožešníci, zámečníci a koláři, se pak usazovala ve středu města.

Velkoměsta měla více než dvě stě specializovaných řemesel, ve velkých královských městech jich bylo mezi padesáti a stem, v poddanských ani ne padesát a v malých městečkách mezi deseti a dvaceti. Kvůli často velmi úzké specializaci nelze vyčíst řemesla všechna, ale následující odstavec vyjmenovává ta hlavní.

Potravinářská řemesla byla životně nezbytná, proto ve většině měst převažovala. Mlynáři zpracovávali obilí, pekaři vyráběli z mouky výrobky, a časem se od nich oddělili caletníci, kobližníci, oplatkáři, perníkáři či mazanečníci. Pivovarníci a sladovníci se podíleli na stále se rozšiřující výrobě piva. Řeznické řemeslo patřilo mezi výnosné a vážené. Lojovníci, svíčkaři, olejníci a mydláři zpracovávali vedlejší masné produkty. Mezi řemeslníky zabývající se oděvy a obuví patřili soukeníci, koželuzi, jircháři, ševci a krejčí. Stolaři, tesaři, koláři, truhláři či bednáři vyráběli předměty ze dřeva. Od kovářů se postupně oddělovala odvětví jako podkováři, zámečníci, nožíři, platněři, mečíři, přezkáři, pasíři nebo puškaři. Mezi luxusní řemesla patřilo zlatnické, stříbrnické, hodinářské a orlojnické. Stavební hutě vedené parléři zaměstnávaly zedníky, kameníky a ostatní dělníky. Hrnčířské výrobky byly nezbytné,

---

⁹⁴ WINTER, Zikmund. *V ohradě měst a městských zdech*, s. 32-33.

⁹⁵ NODL, Martin - ŠMAHEL, František. *Člověk českého středověku*, s. 365.

⁹⁶ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst*, I. díl, s. 515; Regionální muzeum v Litomyšli: ZAV *Moravská Třebová, Jiráskova ulice* [online].

přesto ale toto řemeslo zůstalo z hlediska hierarchie na posledních místech. Mlynáře, valcháře, lazebníky a povozníky lze pak zařadit do kategorie služeb.⁹⁷

Lidé

Na ulicích bylo k vidění velké množství pouličních prodavaček a prodavačů, kteří hlasitě vychvalovali své zboží. Na kamenech a židličkách skoro u každého domu sedávaly ovocnářky, koláčnice, husařky, pekařky, svícnice a mnoho dalších. Zabíraly tolik místa při domech, že se jim chodci museli vyhýbat a přeskakovat strouhy na obecní část cesty.⁹⁸ Na křižovatkách ulic také často pokřikovali na kolemjdoucí šarlatáni prodávající různé zázračné lektvary ve snaze je zadržet a přesvědčit ke koupi.⁹⁹

Na rozích ulic, u vchodů do kostelů, špitálů, městských bran nebo pod podloubími měli svá místa žebráci.¹⁰⁰ K těm patřili lidé staří, nemocní nebo zmrzačení v důsledku nějakého úrazu. Dále také museli žebrat nádeníci neschopní sehnat si práci, venkovští lidé v době mimo sezónní práce či při postižení neúrodou, vandrovní tovaryši, chudí studenti a lidé, kteří živelnou pohromou přišli o všechnu majetek. Díky svědectví kronik víme, že žebráci ve společnosti existovali již od počátku. Jejich počet se s rostoucí sociální rozrůzněností společnosti zvyšoval, opravdovým problémem se pak stávali v dobách hladomorů a válek.¹⁰¹ Z Kutné Hory pochází nejstarší doklad žebrácké organizace v Čechách – kvůli velkému počtu starých havířů, kteří žebrali u kostelů, tam byl roku 1443 zřízen jejich cech.¹⁰²

Ve venkovských městech rychtář neměl problém si žebráky zapamatovat a mít o nich přehled. V Praze to už nebylo tak lehké, jelikož se jich tam nacházelo samozřejmě nejvíce, a byla v tomto ohledu potřeba nějaká regulace. Šestipanský úřad dostal instrukci, podle které se měli všichni, kteří žádali o almužnu, sejít v určitý den a čas v rychtě na dvoře. Šestipáni pak zkoumali, odkud kdo pochází, kde bydlí, jak dlouho žebrá, jestli nepropíjí almužnu, zda je ženatý či vdaná a případně jestli si vzal druhu ještě před tím, než začal s žebratou. Pokud úředník zjistil, že se opravdu prací živit nemůže a vyhovuje podmínkám, poznamenal jeho

---

⁹⁷ HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*, s. 236-245.; WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách*, s. 127-919.

⁹⁸ WINTER, Zikmund. *V ohradě měst a městských zdech*, s. 33-34.

⁹⁹ VERDON, Jean. *Volný čas ve středověku*, s. 175.

¹⁰⁰ SAGNIER, Christine. *Středověk*, s. 55.

¹⁰¹ JELÍNEK, Tomáš. *Žebráci v pražských městech r. 1712*, s. 387.

¹⁰² WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst*, II. díl, s. 119.

jméno do spisů a vydal mu znamení s erbem města. Konšelé měli dbát na to, aby ve městech žebřali pouze lidé neschopní se uživit prací a ve městě zchudlí. Žebráky, kteří byli odjinud, nebo své zranění a nemoci předstírali, měli právo vykázat z města ven či je dokonce popravit. Často totiž někteří z nich hráli na ulicích, že trpí padoucnicí a vrhali se na zem, kde se zmítali v údajných křečích, či předstírali slepotu, němotu a údy si obvazovali červenými hadry.¹⁰³

Žebráci také získali svou organizaci, městskou radou byl jmenován žebrácký rychtář a desátníci. Definitivní policejní řád pro žebráky zdůvodněný jejich velkým počtem a nespořádaným životem vešel v platnost až roku 1661,¹⁰⁴ to však již nespadá do rozmezí raného novověku. Z roku 1712 pochází unikátní seznam staroměstských žebráků, který přináší konkrétní údaje. Vyniká zde především naprostá převaha žen a prudké stoupání počtu žebřících od padesátého roku věku. Z předchozí doby je problémem nedostatek materiálů o žebřících, jelikož nevstupovali do právních jednání,¹⁰⁵ můžeme však předpokládat, že informace objevující se od 16. století lze vztáhnout i na dobu dřívější.

Na ulicích středověcí lidé často vídali také lidi nemocné, kteří neměli domov, a kteří polehávali na haldách hnoje a dříví, slámě, houni či kusu hadru. Protože byli chudí, opuštění a bez možnosti se uživit, často tam také umírali. Byl to jev běžný, nad kterým se nikdo nepozastavil. V noci na ulice a břehy lidé také vynášeli své mrtvé děti a příbuzné, protože neměli prostředky na jejich pohřbení. Všechny tyto mrtvoly měli za úkol sbírat speciálně oděni „lidé hrobniční“, jelikož se stávaly zdrojem nákaz. V 16. století pražští konšelé určili lazaret sv. Jana jako místo, kam se lidé ležící na ulicích měli přinášet. „Hrobniční lidé“ neměli dopustit, aby nemocný ulehl na ulici, a měli ho ihned dopravit do špitálu. Ale i přes toto nařízení nemocní lidé na ulicích často lehali a umírali.¹⁰⁶

Ulice křižovali kárníci,¹⁰⁷ kolečníci, trakařníci a různí nosiči, kteří byli nejnižší kategorií. Se vzestupem městské stavební činnosti a prohlubováním specializace řemesel v 15. století vzrostl význam místní dopravy, proto všichni tito lidé nacházeli ve městech uplatnění a obživu. Nosiči vody dodávali zákazníkům vodu ze studní nebo ji prodávali náhodným zájemcům, protože vodovody byly vzácnou výjimkou a na většině míst neexistovaly. Na

---

¹⁰³ tamtéž, s. 119-127.

¹⁰⁴ JELÍNEK, Tomáš. *Žebráci v pražských městech r. 1712*, s. 388-390.

¹⁰⁵ tamtéž, s. 387.

¹⁰⁶ PŘIKRYLOVÁ, Miroslava. *Šestipanské úřady*, s. 333; WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst*, II. díl, s. 199-200.

¹⁰⁷ Nádeníci tahající malé dvoukolové kárky s košíkem, na nichž převáželi menší náklady.

ramenou nosili dřevěné váhy, na jejichž koncích byla zavěšena vědra s obsahem až padesáti litrů.¹⁰⁸

Po ulicích dále bloumaly davy chodců, kteří většinou pocházeli z nejnižších vrstev a měli tudíž jen málo povinností. Také díky nim v úzkých přeplněných ulicích nebývalo k hnutí. Někdy vznikaly i zácpy, třeba když stádo dobytka místo ucpalo. Mladí lidé, kteří neměli co na práci a potulovali se městem bez cíle, dělali často výtržnosti a vyvolávali pouliční rvačky.¹⁰⁹

Mimo chodce se po ulicích pohybovalo mnoho lidí na koni. Patřily k nim všechny možné sociální skupiny - páni, měšťané, sedláci, kněží, řemeslníci i sluhové. Urozené ženy se nechaly po ulicích přenášet na nosítkách, protože chodit pěšky pro ně bylo hanbou, ušpinily by si totiž šaty. Občas se objevovaly „kotčí vozy“, které přepravovaly zboží. V zimě, když napadl sníh, bylo zase často možné v městských ulicích vidět jezdce na řemeslně opracovaných saních vyzdobených vpředu i vzadu malovanými figurami, zakryté kobercem a někdy i vybavené kamny. Nesloužily ale jako dopravní prostředek, spíše k zábavě a kratochvíli.¹¹⁰

Další skupinou lidí patřící ke koloritu středověkých ulic byly prostitutky. V Čechách se vyskytovaly odnepaměti, ve 14. století ale měla prostituce svobodu největší.¹¹¹ Pouliční nevěstky se toulaly ulicemi, postávaly u příkopů a na nároží domů; ty z veřejných domů potom mívaly v Praze a větších moravských městech celé své ulice, kde byly usazeny.¹¹² Ty, které získávaly zákazníky na ulicích, byly nejhudší. Neměly vlastní obydlí, proto si svou klientelu vodily nejčastěji mimo město za hradby. V Praze k potulným ženám patřily i věnečnice, které pod záminkou prodeje obcházely domy a nabízely oplatky, koláče či ovoce.¹¹³ V 15. století městské policejní řady přikazovaly nevěstkám oblékat si šlojře¹¹⁴ se žlutými okraji, aby se daly rozeznat od počestných žen. Prostituce kvetla nejvíce ve městech, která se nacházela nedaleko komunikačních tepen a na křižovatkách obchodních cest, kde byl vyšší počet cizinců, vojáků a studentů - tam lehké ženy nacházely největší odbytiště pro své

---

¹⁰⁸ HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*, s. 259; SAGNIER, Christine. *Středověk*, s. 53; TALACH, Petr. *Historie a současnost řemesla – instalatérství*, s. 9; VONDRUŠKA, Vlastimil. *Život ve staletích – 15. století*, s. 94.

¹⁰⁹ VERDON, Jean. *Volný čas ve středověku*, s. 173; SAGNIER, Christine. *Středověk*, s. 54; WINTER, Zikmund. *V ohradě měst a městských zdech*, s. 51-52.

¹¹⁰ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst*, I. díl, s. 516-521.

¹¹¹ KOPÁČ, Radim - SCHWARZ, Josef. *Nevěstince a nevěstky*, s. 5.

¹¹² NEUMANN, Stanislav Kostka. *Dějiny lásky*, III. díl, s. 468.

¹¹³ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Intimní historie*, s. 161-162.

¹¹⁴ Rouška či závoj používaná ve středověku k ovití hlavy.

služby. Dále se jim dařilo také v hornických městech, kde žily početné skupiny nádeníků, často svobodných a se slušnými příjmy.¹¹⁵

Zábava a slavnosti

Města přinesla širším vrstvám obyvatelstva novou vymoženost – volný čas. Čas po skončení práce se pro lidi stal možností pro rozptýlení a zábavu.¹¹⁶ Bohatí měšťané mohli své volno trávit v pohodlí svých domů, avšak chudí lidé, kteří měli jen ubohé, stísněné a tmavé příbytky, trávili čas venku. Kromě hostinců a krčem se lidé bavili také na ulicích, kde mohli sami provozovat nebo jen sledovat mnoho různých aktivit.

Mezi oblíbené patřila pouliční představení, hrály se hry s církevními i světskými tématy. Pozornost diváků přitahovala i vystoupení kejklířů. Tímto termínem se dalo označit mnoho různých osob, například polykač ohně, břichomluvec, provazochodec, žonglér, vrhač nožů, cvičitel zvířat, muzikant, šašek vyprávějící vtipy, akrobat, mim, trubadúr či vypravěč pohádek a hrdinských zpěvů. Muzikanti rozeznávali ulice tóny svých fléten a píšťal, louten, niněr, psalterií, harf, citer či trub; ti nejhlučnější se svými poklicemi, hrnci a bubínky zůstávali za hradbami. Kejklíři se ve městech objevovali především během svátků, trhů a jarmarků.¹¹⁷

Ulicemi měst chodila dále různá procesí. Jejich cílem bylo vymodlit si vítězství, mír nebo třeba dobré počasí. Pokud se týkala jen cechů a řemesel, při průvodech se nosily sochy patronů. Konaly se také oslavy a průvody spojené s vjezdy vzácných hostů do měst. Ulice se při těchto příležitostech čistily, opravovaly a bohatě zdobily.¹¹⁸

Velké slavnosti doprovázely hlavní svátky, kterými byly Vánoce, Velikonoce, Letnice, Boží tělo¹¹⁹ a některé další. Na sklonku zimy se „vynášela smrt“, průvody maškar se slavil masopust, posvícení a poutě doprovázely hostiny.

Lid se ve chvílích volna bavil i různými hrami. Většina her přicházela do našich měst ze západoevropské oblasti, některé ale měly domácí kořeny. Nejrozšířenější byla hra v kostky, hrály se ale také dáma, šachy a karty. Ulice byla vedle hospody pro hazardní hry vhodným

---

¹¹⁵ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Intimní historie*, s. 160-161; WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst*, II. díl, s. 86-88.

¹¹⁶ HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*, s. 505.

¹¹⁷ SAGNIER, Christine. *Středověk*, s. 56; VERDON, Jean. *Volný čas ve středověku*, s. 13-175.

¹¹⁸ VERDON, Jean. *Volný čas ve středověku*, s. 179-185.

¹¹⁹ Boží Tělo je svátek římskokatolické církve, kterým se zdůrazňuje reálná přítomnost Ježíše Krista jako Boha i jako člověka v eucharistii. Při slavení mše podle nauky církve dochází k přepodstatnění obětovaného chleba a vína v Tělo a Krev Ježíše Krista.

prostředím. Ve městech se také pěstovaly hry z venkova jako přetahování, závodění v běhu a ve skoku, házení kamenem a klackem, vzpírání břemen či hry se zárodkem míče.¹²⁰

---

¹²⁰ HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*, s. 510-522; NODL, Martin - ŠMAHEL, František. *Člověk českého středověku*, s. 408.

Městský dům

Typy domů

Domy stojící v ulicích měly různou velikost, podobu i zdobnost. Ty u náměstí byly největší, nejhezčí a byly postaveny z kamene; čím blíže pak k hradbám, tím na výstavnosti ubývalo.¹²¹ Podoba i umístění domu souvisely s jeho majiteli. Ze sociálního hlediska lze rozlišit tři hlavní typy domů, které se v ulicích objevovaly - dům chudých obyvatel, střední vrstvy a bohatých měšťanů. Je samozřejmé, že i domy těchto jednotlivých skupin měly mnoho podob.

Z chudé vrstvy měla vlastní přístřeší pouze její movitější část. O jejich drobných domcích či chalupách, které stávaly především na okrajích města u hradeb či na vedlejších ulicích, které byly hospodářsky málo přitažlivé, toho víme jen velmi málo. Dlouhou dobu byly dřevěné a v průběhu času podléhaly největším změnám. Jejich stavební dispozice byla velmi prostá, většinou pouze přízemí s jedinou místností sloužící k bydlení i provozu živnosti, někdy málo či vůbec neosvětlená komora a občas malý dvorek. Takovéto domky patřivaly často řemeslníkům nejméně prestižních oborů, jakými byly například tkalci a hrnčíři. Zatímco tato obydlí se vyznačovala alespoň nějakou stavební pravidelností, která byla vynucována stavebním řádem, na ještě nižší úrovni byly chatrče, u kterých tento dohled chyběl. Chatrče byly primitivní a improvizované příbytky vzhledem k nouzovému materiálu i funkční a zevní podobě. Dalším typem přístřeší potom byly brlohy chudiny, které je ovšem obtížné definovat. Tato nouzová obydlí nebyla vždy zapisována do knih a rejstříků městské sbírky, jelikož jejich obyvatelé nebyli schopni platit stanovené dávky. Kolonie těchto ubohých chatrčí jsou doloženy především v Brně a Praze.¹²² Slovo brh označovalo až do 15. století přístřeší zbudované nad jámou v zemi. Tyto jednoprostorové zemnice zapuštěné zčásti do země od 15. století postupně zanikaly a nuzné přístřešky určené k obydlí se označovaly slovem „chyše“. Názvy domek, chalupa, chýše, chatrč a brh naznačují tedy existenci jistého systému středověkého pojmenování, které souviselo s koncepcí a technikou výstavby, mírou pohodlí a výší životní úrovně osob obývajících tyto obydlí.¹²³

Domy bohatých měšťanů se naopak blížily šlechtickým městským palácům. Zámožní stavebníci nechávali své domy zdobit různými dekoračními prvky a novinky k nim pronikaly

¹²¹ WINTER, Zikmund. *Zlatá doba měst českých*, s. 37.

¹²² HOFFMANN, František. *Bydlení chudých vrstev ve středověkých městech*, s. 18-19.

¹²³ MACEK, Josef. *K sémantice středověkého domu a jeho vnitřního členění*, s. 48-50.

nejdříve ze všech. Změny v bydlení nastupovaly u patriciátu nejdříve, nároky na bydlení se neustále zvyšovaly, důraz se kladl na pohodlí. Vybavení domu nebylo jen účelové, ale počítaly se mezi něj i předměty luxusní, například skleněné nádoby. Bohatí měšťané také často dosahovali rozrůstání svých domů pohlcením sousedního domu a následnému sloučení, čímž vznikl dům široký.¹²⁴

Cílem této práce je však nastínit typicky vypadající dům, při líčení jeho zevnějšku i vnitřních částí se proto budeme soustředit na dům středních vrstev.

Exteriér

Měšťanský dům vznikl dlouhým vývojem, ve kterém měnil svou vnější podobu i vnitřní strukturu.¹²⁵ Středověký dům v rozmezí 13. až 15. století fungoval jako sídelní a hospodářská jednotka, která se s rozvojem hmotné kultury stále více rozrůžňovala. Nelze počítat s univerzálním typem domu městského ani vesnického, ale s různými podobami domů podle potřeb a možností určitých sociálních kategorií.

Jak ukazují moderní archeologické výzkumy, již v lokačním období se odlišily typy domů městských od vesnických, přestože to neznámá, že ve městech byly zastoupeny pouze rozvinutější stavebně architektonické útvary. Ve městech se uplatnilo složitější vertikální členění domových dispozic než u vesnických obydlí, ovšem stejně jako na vesnici se tam v první fázi nacházely polozemnice a zemnice.¹²⁶ Tyto prostory ale později neztratily funkci ani při konstituování trojdílného obytného domu či průjezdových variant městského domu, a to hlavně z tepelně izolačních důvodů. Kvůli nim se zahloubené prostory využívaly ke skladování nebo k provozu dílny.¹²⁷

---

¹²⁴ BLÁHOVÁ, Marie - FROLÍK, Jan - PROFANTOVÁ, Naďa. *Velké dějiny země Koruny české*, s. 131-132; HAAS, Felix. *Český měšťanský dům pozdní gotiky a renesance*, s. 131.

¹²⁵ MENCL, Václav. *Měšťanský dům českého středověku*, s. 161.

¹²⁶ Jednoduché typy zahloubených obydlí.

¹²⁷ PETRÁŇOVÁ, Lydia - PETRÁŇ, Josef. *Středověká lexikografie k názvosloví domu a jeho příslušenství*, s. 27-28.

Materiál

Co se týče materiálu, u nejstarších domů ve městech vzniklých živelně převládalo dřevo.¹²⁸ Ještě v 15. a 16. století dřevěný dům převažoval, o čemž svědčí přímo četné zprávy a nepřímo časté požáry měst. V této době bylo totiž dřevo nejlépe dostupným a nejsnáze opracovatelným stavivem. Roubená technika byla u nás velmi oblíbená, hrázděná¹²⁹ technika také nebyla neznámá (viz příloha č. 7). Materiál nosné konstrukce staveb se neobyčejně často omazával a tato omítka mu pak propůjčovala vzhled jednolité hmoty.

Přes hojnost dřevěných či zpola dřevěných domů se stále častěji budovaly stavby z kamene. Rychle jich přibývalo proto, že se hmotné poměry městských obyvatel zlepšily a ti chtěli povznést svá obydlí na úroveň architektury panské a církevní.¹³⁰ Proces přeměny dřevěného domu na kamenný se v různých lokalitách i v jejich rámci odlišoval. Působilo na něj více faktorů, kterými byly například bohatost a důležitost města, živelné katastrofy, různá administrativní opatření i sociální diferenciacce v rámci jednoho celku. Časná kamenná zástavba je známá třeba z Uherského Hradiště, Jihlavy či Brna.¹³¹

V Praze se stavělo z kamene častěji až za Jana Lucemburského a dále jeho syna Karla, který přímo stavbu z tohoto materiálu nařizoval. Dlažební řád z roku 1331 dokazuje, že i na Starém Městě pražském, kde byla předpokládána větší výstavnost než v jiných menších českých městech, se dřevo hojně používalo v obytných stavbách i na dvorech a veřejných prostranstvích.¹³² I když postupem času vznikaly stavby kamenné, přesto se na nich dřevo vyskytovalo hojně především kvůli udržení tepla. Ve venkovských městech ve 14. století začínaly domy z kamene vznikat podle vzoru Prahy také, ale byly vzácné.¹³³

Název „dům“ značí spíše obydlí z kamene; „chalupa“, „chýše“ a „chatrč“ jsou pak vždy dřevěné. Stavebním materiálem byla ale kromě kamene se dřevem také hlína, o čemž svědčí specializované řemeslo hlináků či hlinářů. Ti kopali hlínu v hliništích a dopravovali ji na stavby. Obraz stavební techniky přibližuje výraz „lepit“. Šlo nejspíše o vymazávání mezer mezi prkny a trámy mazanicí, tedy směsí hlíny a nasekaných větví. Jelikož se tato technika

---

¹²⁸ Ve městech vzniklých na zeleném drnu, kterých ovšem nebylo mnoho, byla tendence stavět již od počátku domy kamenné.

¹²⁹ Hrázděné zdivo je typ zdění, při kterém je dřevěná trámová nosná konstrukce vyplněna cihlami, hliněnou maltou omazanými slabými trámkami či kameny. Výplň je pak omítnuta, ale trámy nikoli.

¹³⁰ HAAS, Felix. *Český měšťanský dům pozdní gotiky a renesance*, s. 97-99.

¹³¹ MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. *Provoz a vybavení domácnosti ve vyšším sociálním prostředí*, s. 21.

¹³² PETRÁŇOVÁ, Lydia - PETRÁŇ, Josef. *Středověká lexikografie k názvosloví domu a jeho příslušenství*, s. 29.

¹³³ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst*, I. díl, s. 350-351.

užívala při stavbách šlechty, můžeme předpokládat rozsáhlou činnost lepičů na stavbách domů, chalup i chýší ve městech.

Naprostou novinkou ve středověkých stavebních materiálech byla cihla. Cihlové stavby se rozšiřovaly hromadně asi od 13. století, a ve století následujícím jsou již známi specializovaní řemeslníci cihláři, kteří je vyráběli v cihelnách. Především ve městech to byla důležitá výrobní zařízení, která spravovala i městská obec. Na stavbách městských i šlechtických domů byla cihla ve 14. století běžným stavebním materiálem.¹³⁴

Kombinace různých materiálů a konstrukcí je pro český středověk typická. Někdy bylo přízemí zděné a patro roubené či hrázděné, protože cihly a vápno byly drahé a dříví zase laciné. Spodní síně byly zase v některých případech opatřeny prostým dřevěným stropem místo klenby, i když nebyl vůbec odolný proti ohni. Zabezpečení domu před požárem však následně vedlo k častému nahrazení klenbou, která zároveň honosněji vypadala.¹³⁵

Dispozice

Zvláště ve starších městech městské hradby omezovaly prostor města a domy proto musely být stavěny na parcelách úzkých a hlubokých, aby se jich na malý prostor vešlo co nejvíce. Užší strana domu obrácená do ulice byla tedy jeho čelem. Poměr šířky k délce parcely čili městiště se pohyboval v rozmezí od 1:3 až 1:10. Ve velkých městech můžeme tedy přibližně určit průměrnou plochu na 8 až 10 m na 20 až 30 m.¹³⁶

V době předhusitské začínaly měšťanské domy růst do patra, což bylo výrazem vyššího vývojového stadia.¹³⁷ Zástavba středověkých měst byla v rozsahu nad terénem převážně dvoupodlažní, jednopatrová, ale ani přízemní domy nebyly výjimkou. Pro domy byla charakteristická výšková diferenciací úrovní jednotlivých prostorů, která byla způsobena jak částečným zapuštěním sklepů a na nich umístěnými prostory ve zvýšené poloze, tak svažitém terénem mnohých měst.¹³⁸

Podsklepení je další z charakteristických rysů městského domu. Vznik sklepů jako uzavřených a provozních prostor byl jedním z nových rysů lokačně-kolonizačního domu. Sklep vznikl zcela odlišnou konstrukcí než spižírna, místnost zpravidla v přízemí, nebo

---

¹³⁴ MACEK, Josef. *K sémantice středověkého domu a jeho vnitřního členění*, s. 51.

¹³⁵ HAAS, Felix. *Český měšťanský dům pozdní gotiky a renesance*, s. 99.

¹³⁶ HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*, s. 170-172; WINTER, Zikmund. *Zlatá doba měst českých*, s. 37.

¹³⁷ HAAS, Felix. *Český měšťanský dům pozdní gotiky a renesance*, s. 101.

¹³⁸ MUK, Jan. *Středověký měšťanský dům ve výsledcích stavebně historického průzkumu*, s. 93.

pivnice, místnost v mělkém podzemí zakrytá prkny a trámy. Nejstarší významy slova potvrzují souvislost sklepa s klenbou. Jak se postupem času v našich městech šířily kamenné domy, narůstala širší sémantického pole slova „sklep“ – nenazývaly se tak již jen klenby a klenutí, ale i samy klenuté místnosti. Pevně klenuté sklepy vznikaly nejdříve na hradech a v kláštorech, postupně od 14. století ale hromadně vnikají i do městských domů. Tam sloužily jako sklad zboží i jako místo obchodování. Většina místností pod úrovní obytných prostor se však v této době stále nazývala „pivnice“.¹³⁹ Sklep býval složitým organismem. Většinou byl dvojitý – k úschově potravin sloužil sklep „suchý“, jako skladiště sudů pak sklep „mokrý“. Jejich půdorys nám leccos napoví o funkčním pojetí této stavby. Zákruty chodbiček, které nám v dnešní době připadají nepochopitelné, měly zřejmě snížit počet strmých schodů a usnadnit dopravu nákladů.¹⁴⁰

Postupnou výstavbu řadového domu gotického města lze sledovat nejprve na typu průjezdového domu, který se vyvinul z původního domu komorového¹⁴¹. Jeho dispozice zabírala nejčastěji parcelu širokou zhruba deset metrů, často ale byla mnohem užší a mohla mít metrů sotva šest. Uspořádání sídel v uliční řadové zástavbě si z provozně technických důvodů vyžádalo průjezd na dvůr do zadní části městiště. Průjezdový typ měl krytý průjezd zahrnutý do hmoty domu po boku v celé hloubce domu. Překlenutí průjezdu bylo základní stavební proměnou gotického domu 14. století – dříve se vedle domu totiž nechával vjezd na zadní dvůr. Kdy byl tento typ dokončen není bádáním zatím jednoznačně prokázáno.¹⁴² Vedle úzkých domů se vyskytovaly i domy široké, které se někde stavěly na náměstí, jinde zase spíše na obvodu města. Průjezd či vstupní síň pak u nich byly přibližně uprostřed šířky průčelí.¹⁴³

Od konce 14. století se začal objevovat síňový typ domu, u kterého přední část v plné šíři zabírala přízemní síň, a odtud teprve vedl průjezd do dvora. Vždy se uplatňoval jako součást řadové zástavby a přispíval k vytvoření souvisle zastavěné fronty ulic. Byl přístupný přímo z veřejného prostranství portálem, kterým se vstupovalo do rozlehlé vstupní síně. Její původně nejspíše nečleněný prostor vyplňoval celou přední část domu a vzadu se k týlu síně přimykalo komorové, odlišně patrované křídlo. Rozšířil se z důvodu zahušťování městské

---

¹³⁹ MACEK, Josef. *K sémantice středověkého domu a jeho vnitřního členění*, s. 62; PETRÁŇOVÁ, Lydia - PETRÁŇ, Josef. *Středověká lexikografie k názvosloví domu a jeho příslušenství*, s. 28.

¹⁴⁰ HAAS, Felix. *Český měšťanský dům pozdní gotiky a renesance*, s. 102.

¹⁴¹ Komorový typ domu prvotní vývojové fáze se ještě blížil tomu vesnickému a byl přízemní. Výstavba v královských a dalších větších městech dospěla do této fáze ve vrcholném středověku, během druhé poloviny 13. století.

¹⁴² PETRÁŇOVÁ, Lydia - PETRÁŇ, Josef. *Středověká lexikografie k názvosloví domu a jeho příslušenství*, s. 27-28.

¹⁴³ RADOVÁ-ŠTIKOVÁ, Milada. *Ke stavební technologii středověkého domu*, s. 99.

zástavby a poznání, že i řešení průjezdového domu vyžaduje zbytečně mnoho místa. Překlenutí průjezdu umožnilo vystavět nad ním další prostory a rozšířit tak obytnou plochu, a zároveň spojit domovní průčelí v souvislou uliční řadu. Je to názorný příklad typu domu, jehož existenci umožňovalo a opodstatňovalo pouze městské prostředí. Jeho rozlehlá síň totiž poskytovala vhodné podmínky k provozování řemesel i k prodeji. Spojení síňového domu s představou řemesla pomáhá vysvětlit jeho absenci v malých městech, kde velkou součástí obživy obyvatel zřejmě tvořila vlastní zemědělská výroba.¹⁴⁴ Tento typ domu se uplatňoval během 16. století stále častěji, zatímco průjezdová dispozice ustupovala. Můžeme tedy v této proměně vidět postupný odklon městského obyvatelstva od zemědělské činnosti a stále výraznější zaměření na obchod a řemeslnou výrobu. Zároveň však síňová dispozice ukazuje, že k nám pronikal renesanční smysl pro prostor.¹⁴⁵

Během své existence ve středověku domy prostorově narůstaly, prodělávaly změny dispoziční i změny stavebního materiálu a slohu. Různé typy gotických domů přešly do mladších období v různém vývojovém stupni, do novověku zůstal dokonce nemalý počet domů dřevěných.¹⁴⁶ Přes všechny proměny, kterými městský dům prošel od středověku až do novověku, však jeho základní půdorysná dispozice zůstala zachována, a stejně tak i využití podzemí v podobě sklepů, stavební hmota přízemí a prvního poschodí. Původní gotická zástavba tedy trvale předurčila stavební podobu historického jádra českých měst.¹⁴⁷ Dlouhodobý vývoj měšťanského domu od jeho počátků v rané gotice končí u nás bitvou na Bílé hoře. Po třicetileté válce žilo v našich městech méně obyvatel než před ní a nebylo tudíž potřeba stavět nové domy. I později, po celou dobu baroka, byla ve městech novostavba měšťanského domu spíše výjimkou a za četnými barokními průčelími, které dnes můžeme obdivovat, se skrývají pozdně gotická či renesanční jádra.¹⁴⁸

---

¹⁴⁴ RADOVÁ, Milada – HAUSEROVÁ, Milena. *Síňový dům*, s. 99-107; VONDRUŠKA, Vlastimil. *Život ve staletích – 14. století*, s. 22.

¹⁴⁵ HAAS, Felix. *Český měšťanský dům pozdní gotiky a renesance*, s. 101.

¹⁴⁶ MUK, Jan. *Středověký městský dům ve výsledcích stavebně historického průzkumu*, s. 100-101.

¹⁴⁷ HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*, s. 172.

¹⁴⁸ HAAS, Felix. *Český měšťanský dům pozdní gotiky a renesance*, s. 134.

Hlavní části

Průčelí

Průčelím se nazývá jedna z obvodových stěn domu obrácená do ulice, kde je i hlavní vchod. Mívala rozmanitou podobu, ať už se týkalo stavebního materiálu, architektonické úpravy či dobových proměn. Jelikož průčelí vytváří první dojem městského domu, bývala často zdobena. Průčelní plocha nebývala mimo štít zdobena plasticky, což vyplývá i ze zvyklosti opatřit ji výzdobou malířskou. Malby dokazují, že hladká plocha průčelí pod štítem byla omítnuta i u domů zděných. Průčelní malby měly význam pro další vývoj, jelikož připravovaly půdu pro pozdější sgrafitovou výzdobu.

Průčelí tradičně zachovávalo dělení na horní a spodní část a rozlišovalo tak navenek obytnou část od střešní neobytné. Horní část se svým pojetím velmi lišila od té spodní, jelikož se vyznačovala plasticitou a bohatostí forem a spodní část byla mnohem méně výrazná. Tato rozdílnost začíná mizet až na konci naší renesanční architektury.

Průčelí můžeme rozlišit na ta ukončená štítem a ta završená atikou,¹⁴⁹ což byl novější způsob výtvarného řešení horní části průčelí (viz příloha č. 8). Obě řešení měla důsledky pro charakter a vzhled domu. Štít dominoval svým obrysem i intenzitou členění a nejlépe ukazoval pronikání nových prvků. Zápas mezi starým a novým slohovým cítěním se tedy odehrával hlavně na horní části průčelí. Průčelí ukončená štítem jsou vždy konzervativnější než ta zakončená atikou, a to nejen pro samotný motiv štítu, ale i pro celkový ráz skladby. Vyjadřují totiž vždy vnitřní skladbu domu a respektují ve své podstatě středověkou zásadu. U atiky je střecha skrytá, sice ji tušíme a předpokládáme, ale rozhodně nevidíme. Předstírá tak větší výšku domu a způsobuje nesoulad mezi jeho vnitřkem a vnějškem. Atika se začala šířit ve středním období renesance, kde například na jihu českých zemí štít úplně vytlačila.

Průčelí dřevěných domů nám dnes není přesně známo. Dřevo se však často kombinovalo se zdivem a stavby se omítaly do úrovně okapu, zatímco dřevěný štít zůstal neomítnutý. Během 16. století se pak z požárních důvodů začaly nahrazovat dřevěné štíty těmi zděnými. V pozdní gotice se již opouští výlučná vertikálita a přibývá vodorovných prvků na průčelích, jako například říms. V renesanci se stupňovitý štít nahrazuje obloukovým, objevují se podokenní římsy, volutové štíty a armování nároží¹⁵⁰.

---

¹⁴⁹ Atika je dekorativní architektonický prvek, který prodlužuje fasádu budovy nad hlavní římsu tak, že opticky zvyšuje budovu a pro pohled z ulice částečně zakrývá střechu.

¹⁵⁰ Zpevnění nároží pomocí kvádrů z tesaného kamene.

V jednotlivých fázích renesance se také mění výzdoba průčelí, které je, jak už bylo řečeno, kromě štítu a atiky téměř vždy hladké. Po pozdně gotické průčelní malbě nastupuje renesanční sgrafito, postupem času se napodobování kamene stává věrnější naznačením plasticity kvádrů. Rustikové sgrafito později přechází v čistý ornament, je obohaceno o formy architektonické, rostlinné a figurální, a vzdaluje se od pouhého napodobování kamenného obkladu. Pro českou měšťanskou architekturu je typické, že stavebníci upřednostňují bohatou plošnou malířskou výzdobu před skromnější plastickou.¹⁵¹

Velmi zajímavým prvkem na průčelích domů byla domovní znamení, kterých se nejvíce zachovalo v Praze. Za domovní znamení se považují ze všech obrazů, plastik, hesel a jiných předmětů na fasádách pouze ty, které dávaly domu jméno. Znamení byla úzce spjata s domem, reprezentovala jej a pomáhala orientaci ve městě v dobách, kdy ještě domy nebyly číslovány. Jejich funkce byla tedy především praktická. Domovní znamení jsou však mnohem více než pouhý orientační bod. Jsou právě těmi prvky, které vnášejí do města magii i po několika stech letech a na které se dnes můžeme obrátit, pokud ji chceme najít. Jsou totiž zakódovanými zprávami, jejichž smysl je dnes již těžké odhalit a je tedy třeba zapojit fantazii, abychom byli schopni porozumět jejich skutečné symbolice. Byly svědectvím o mentalitě člověka, který se to či ono znamení pro svůj dům vybral, protože vyjadřoval něco, s čím svůj dům ztotožnil.

Domovní znaky se na pražských domech začaly objevovat koncem 14. století. Zpočátku městské domy ještě neměly natolik reprezentativní vzhled, aby na ně majitelé mohli znamení umisťovat – jejich vznik je tedy dokladem o pokročilosti městské hmotné kultury.¹⁵² Znamení byla nejčastěji malovaná přímo na omítce nebo na dřevěných štítech, měla podobu dřevěné či kamenné sochy anebo kamenného reliéfu. Od 15. či 16. století musel osazení domu znakem povolit šestipanský úřad, aby se v jedné ulici nevyskytovalo stejné pojmenování a funkce znamení neztratila smysl.¹⁵³ Od roku 1770 se však pražské domy začaly číslovat a znaky svůj praktický význam ztratily. Majitelé však přesto ještě dlouho poté s označováním domů znaky nepřestali, ať už jako výraz jejich osobního přesvědčení či jako pouhá dekorace domu. K označování budov číslem byli tehdy doháněni pokutou devíti zlatých.¹⁵⁴

Znamení zobrazovala mnoho různých objektů, které můžeme seskupit do několika hlavních kategorií. Byla to především zvířata, neživé věci jako například předměty denní

---

¹⁵¹ HAAS, Felix. *Český měšťanský dům pozdní gotiky a renesance*, s. 103-132; HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*, s. 172-173.

¹⁵² PETRÁŇOVÁ, Lydia. *Domovní znamení staré Prahy*, s. 13-14.

¹⁵³ JEŽKOVÁ, Alena. *Strážci pražských ulic*, s. 7-8.

¹⁵⁴ ŠTECH, Václav Vilém. *Pražská domovní znamení*, s. 13.

potřeby, nebeská tělesa, náboženské symboly, stromy a jejich plody, lidské figury, symboly řemesla nebo čistá grafická podoba písmen a čísel.¹⁵⁵

Tvárnost domovních znamení se většinou řídila heraldickými pravidly. Barvy figur měly být čisté, nestínované a navzájem se zřetelně lišit. Barva se nesměla klást na barvu, nýbrž jen na kov, tedy stříbro a zlato. Z praktických důvodů se ale znaky s pravidly rozcházely, protože k rozlišení stejných znaků bylo potřeba více barev. Proto například sedm z dvanácti raků na pražských průčelích neslo červenou barvu, ale zbývající raci byli zelení, modří či stříbrní. Znamení dominovaly barvy zlatá, zelená, modrá, červená, černá a bílá. Jen zcela výjimečně dostala barvu neheraldickou.¹⁵⁶

Z nespočtu dochovaných pražských znamení se nyní zaměříme na symboliku pouze několika z nich. Vyskytovala se na domech majitelů středních vrstev či měšťanů dnes již neznámých. Cechovní symboliku můžeme rozdělit do čtyř hlavních skupin, kterými byly nářadí a pracovní pomůcky řemesel, materiál a suroviny, typické výrobky a patroni řemesla či jejich atributy. Číše z domu U zlaté číše svědčí jednoznačně o zlatníkovi, který v domě bydlel, byla totiž jejich symbolem (viz příloha č. 9).

Dům U zlatého kola se zase pyšní kolem, které bylo symbolem koloběhu života, znovuzrození a obnovy, urozenosti, času a osudu (viz příloha č. 10). I přes široký rozsah možného výkladu tohoto symbolu však toto znamení nejspíše značí přítomnost koláře. Zlatá barva je pak symbolem blahobytu, hmotného zajištění, okázalosti a přepychu.

Dům U bílého páva má zase ve znaku zvíře, které bylo odjakživa uctíváno (viz příloha č. 11). Pro krásu svého ocasu se páv stal symbolem slunce, i když v obecném povědomí značí spíše ješitnost a pýchu. Elegantního bílého páva si za znamení pro svůj dům zvolil nejspíše jistý krejčí v 15. století.

Symbolika klíče z domu U zlatého klíče poukazuje na ochranu, zabezpečení, důvěru, jistotu, otvírání a zavírání či osvobození (viz příloha č. 12). Zde není známo, jestli šlo o význam symbolický či veřejný projev k příslušnosti profese.

Spojení několika prstenů na domě U tří zlatých prstenů umocňuje magický význam, který kruh či prsten má – spojení, kontinuitu a věčnost, svrchovaný život, božství, moc, důstojnost, sílu i ochranu (viz příloha č. 13).

Lilie, kterou můžeme pozorovat na domě U zlaté lilie, měla odjakživa pro člověka magický podtext (viz příloha č. 14). Pěstovala se jako ochrana proti zlým duchům a zlu

---

¹⁵⁵ WAGNEROVÁ, Magdalena. *Pražská domovní znamení vyprávějí*, s. 7-12.

¹⁵⁶ PETRÁŇOVÁ, Lydia. *Domovní znamení staré Prahy*, s. 23-24.

obecně, uhranutí a nezvaným návštěvníkům. Zlatá lilie potom značí život, což možná souvisí s lékárnou, která je zde doložena již v 15. století.

Na domě U Vořechovských se dochovala ruka, která svírá vlašský ořech (viz příloha č. 15). Ořechy sdílí symboliku skryté moudrosti, plodnosti a dlouhověkosti, podpory při nepřízní osudu, ale také sobectví, jelikož pod ořešákem nikdy nic jiného neroste.

Kůň na domě U černého koníčka ztělesňuje sílu, tvůrčí energii a důvtip (viz příloha č. 16). Symbolem koně byly označovány zájezdní hospody, domy povozníků, formanů a kočích.¹⁵⁷

Vstup

Do domu se vstupovalo vraty, která byla nejprve prostá, postupem času ale nabývala výtvarné hodnoty stejně jako kamenné ostění, dalo se tedy již mluvit o domovním portálu. Dřevěná vrata později doplnily i dveře kované, jelikož neklidná doba středověku a raného novověku plná bitev a válek vyžadovala pevnou a masivní ochranu. Jejich bezpečnost zajišťovala petlice nebo závora. Později se objevily dřevěné zámky, a od 14. až 15. století i zámky kovové s výzdobnými prvky.¹⁵⁸ Jejich umístění bylo ve středověku zpravidla vnější a jejich mechanika nekrytá. Další součást dveří, kliky, se postupně objevovaly až od 17. století.¹⁵⁹

Návštěvníci bušící na masivní dveře pouhými pěstmi nemohli být vůbec slyšet, museli proto používat hole, kameny či klacky. Jedním z prvních zařízení určených k upozornění na svoji přítomnost byly dveřní zvony, které se nad vrata zavěšovaly. Jejich nevýhoda ovšem spočívala v nákladnosti, poškoditelnosti i zcizitelnosti, a proto se v průběhu 16. století objevila klepadla. Kováři je zhotovovali ze dvou částí – pevné a volné. Pevná část nazývaná závěs byla připevněna na dveře a volná část nazývaná kladívko byla zavěšena na závěs. Postupně je vylepšovali a klepadla se stávala složitějšími i vzhlednějšími. Nejčastějším motivem na klepadlech pražských dveří je lví tvář, představují ji až dvě třetiny klepadel. Vždy jde o čelní pohled na hlavu krále zvířat a ten drží pokaždé v zubech volně zavěšený

---

¹⁵⁷ THOMOVÁ, Soňa – ANTONÍN, Martin D. *101 nejkrásnějších domovních znamení Prahy*, s. 14-160; WAGNEROVÁ, Magdalena. *Pražská domovní znamení vyprávějí*, s. 27-210.

¹⁵⁸ HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*, s. 175.

¹⁵⁹ ŠKABRADA, Jirí. *Přehled vývoje konstrukčního utváření výplní otvorů v historických stavbách*, s. 6.

kroužek.¹⁶⁰ Klepadla se nejprve odlévala ze železa, později pak i z bronzu a mosazi. Používala se až do začátku 20. století, kdy je začaly nahrazovat elektrické zvonky.¹⁶¹

U kamenných staveb se ve středověku stalo zvykem doplnit vchod ozdobným orámováním dveřního otvoru. Tento výtvarně řešený vchod se nazývá portál a je odvozen od latinského porta, tedy brána. V období gotiky byl běžnou součástí domů bohatých měšťanů, ale v renesanci se stává nezbytností u každé jen trochu nákladnější městské stavby. Menší portály kolem dveří byly obvykle vytesané ze třech kamenných kvádrů či z několika spojených. I na velmi prostých domech, kde portály nebyly zvláště zdobené, vyrylo dláto kameníka obvykle alespoň malou ozdobu.¹⁶²

Okna

Dnes je pro nás okno všedním prvkem obytného prostoru, který nás každodenně obklopuje. Proto nevnímáme, že okno umožňuje dennímu světlu vstup do místnosti, neprostupně odděluje vnější a vnitřní prostor, ale zároveň otevírá pohled ven a obě prostředí tak vizuálně propojuje. Také izoluje od chladu i přílišného tepla, zabraňuje úniku ohřátého či naopak příjemně chladného vzduchu ven, tvoří neprostupnou zábranu proti vniknutí, ale v případě potřeby dovoluje větrání. Cesty ke skloubení všech těchto funkcí však nebyly v minulosti snadné. Dostupné technické prostředky k uspokojení všech požadavků prošly ve středověku a raném novověku podstatnými proměnami.¹⁶³

Ve starších dobách okna místnosti osvětlovala pouze skrovně. Skleněné tabulky do oken byly velmi drahé, proto se otvory zakrývaly různými blánami z vnitřností zvířat, mastnými mázdami či pergameny. Všechn tento materiál propouštěl do místnosti pouze málo světla, okna navíc byla malá. V zimě potom lidé používali vše, co bylo po ruce – hnůj, slámu či zbytky látek. Od 15. století pomalu pronikalo sklo, zatím v malých kotoučcích zalévaných olovem, což předpokládalo dřevěný okenní rám a umožnilo rozdělit okno na křídla, která se dala otevřít. Použití skla znamenalo možnost okna zvětšit a světelné podmínky se zlepšily. I v 16. století ale bylo sklo v oknech vzácné. Na sklonku středověku se sklo

---

¹⁶⁰ Za starou Prahu: věstník Klubu Za starou Prahu, č. 2, s. 32-35.

¹⁶¹ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Jařmo, parkán, trdlice, aneb, Výkladový slovník historických pojmů, které upadají v zapomnění*, s. 65.

¹⁶² POCHE, Emanuel. *Pražské portály*, s. 5; VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Jařmo, parkán, trdlice, aneb, Výkladový slovník historických pojmů, které upadají v zapomnění*, s. 128; WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst*, I. díl, s. 374.

¹⁶³ HAUSEROVÁ, Milena. *Příspěvek k diskuzi o oknech obytných staveb ve středověku*, s. 79.

postupně stávalo dostupnější i pro měšťanské vrstvy a dilema teplého pohodlí na úkor osvětlení prostoru začalo mizet.¹⁶⁴

V dolní síni bylo prolomeno krámné okno, které sloužilo k vystavení a prodeji zboží. Pod krámným oknem bývalo často okno do sklepa. Další okna na průčelí byla často nesymetrická, jelikož lidem záleželo především na interiéru domu. Proto byla k vidění například dvě okna blízko sebe, někdy i podvojně sdružená, a třetí okno o kus dále. Svědčilo to tedy o velké světnici se dvěma okny a komoře s jedním. Okna byla stejně jako portály zdobena, dávala stavbě výraz a projevovaly se na nich změny slohu z gotiky až po renesanci.¹⁶⁵

Střecha

Střechy měšťanských domů byly kryty nejprve došky, které postupně nahrazoval šindel. Nazývala se tak úzká dřevěná prkénka klínovitého tvaru zhotovovaná z modřínu, smrku či jedle. Jejich odbyt podpořily i zákazy doškových střeš z důvodu požárů. Šindele se na střechu pokládaly v řadách odspodu, vždy dobře spasované a pro lepší upevnění se přibíjely hřebíky ke spodním latím. Od 14. století začínala stavební statuta po stavebnících požadovat vypalované cihlové tašky, aby se zlepšila ochrana proti požárům. Někde se vzácněji vyskytovaly i střechy břidlicové.¹⁶⁶

Interiér

Zatímco v románských a raně gotických domech nedocházelo kvůli malému počtu prostor k jejich funkčnímu rozlišení, vrcholně a pozdně středověký dům už byl složitou strukturou jednotek vymezených k určitému účelu.¹⁶⁷

Při rozčlenění středověkého obytného prostoru je nejprve třeba začít analýzou klíčového slova „jizba“ („stuba“). Ten má ve středověkých pramenech více než jedenáct významů, avšak společný pojmenovávací znak všech z nich je uzavřený prostor, dřevěná

---

¹⁶⁴ HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*, s. 176; HAUSEROVÁ, Milena. *Příspěvek k diskuzi o oknech obytných staveb ve středověku*, s. 88; Český rozhlas: *Ve Štáflově chalupě v Havlíčkově Brodě voní dávné časy i staré knihy* [online].

¹⁶⁵ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst*, I. díl, s. 377-383.

¹⁶⁶ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Jařmo, parkán, trdlíce, aneb, Výkladový slovník historických pojmů, které upadají v zapomnění*, s. 156-157; HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*, s. 176.

¹⁶⁷ MUK, Jan. *Středověký měšťanský dům ve výsledcích stavebně historického průzkumu*, s. 94.

konstrukce a teplo. Předpokládá se, že zdrojem tepla v jizbě bylo otevřené ohniště, někdy pec či krb u zámožnějších obyvatel, a kouř byl odváděn dýmníkem či otvorem ve stropě. Ve většině domů 13. a 14. století dým stoupající z ohniště ztěžoval lidem každodenní život. Jizby byly zakouřené, stěny černé a lidem se špatně dýchalo.¹⁶⁸

Naštěstí se však jizba od 15. století hromadně proměňovala ve světnici, která byla další fází přeměny středověké obytné místnosti. Slovo světnice nemá obdobu v žádném slovanském jazyku a už to naznačuje, jak výrazný významový posun v označení obytné místnosti byl ve středověkých Čechách cítit. Hlavním odlišovacím znakem světnice od jizby byla revoluční novinka, která navždy tento prostor plný kouře a štiplavého dýmu změnila v místnost čistou, pohodlnou k trvalému obývání, teplou a přitom světlou. Touto novinkou byl komín.¹⁶⁹ Zatímco jizba mohla mít i otopné zařízení přímo uvnitř a kouř nebyl odváděn do komína, světnice stojí na vyšším civilizačním stupni a má vždy nepřímé vytápění s odvodem kouře do komína.¹⁷⁰ Ohniště či pece navíc začal v 15. a 16. století postupně nahrazovat nový typ otopného zařízení – kachlová kamna. Ta měla řadu výhod, především zásadní změnu v jejich tepelném režimu a efektivnosti. Otevřený oheň v krbu sálal teplo do místnosti a v bezprostřední vzdálenosti od něj bylo nesnesitelné horko, zatímco ve vzdálenějších koutech citelné chladno. Kachlová kamna na rozdíl od něj ohřívala vzduch nad celým svým tělesem a proud lehčího teplého vzduchu proudil ke stropu a podle něj až do odlehlých částí, kde se částečně ochlazen vracel zpět ke kamnům. Tím vznikala v místnosti koloběh teplého vzduchu, který ji rovnoměrně prohřál. Kamna měla také mnohem menší spotřebu paliva, v té době výhradně dřeva. Navíc se snížilo riziko vzniku požáru, protože oheň byl uzavřen do pevně ohraničeného prostoru.¹⁷¹

Kamnové těleso stávalo u stěny tak, aby se do něho dalo přikládat z vedlejší místnosti. Vyčlenění topeniště z jizby vytvořilo předpoklady pro vznik další místnosti – černé kuchyně. Asi od konce 14. století se i v měšťanských domech objevuje tato místnost určená speciálně k přípravě jídel. Kuchyně byly umístěny buď v odděleném prostoru ze síně, nebo v často dřevěném přístavku u domu. Kuchyňský provoz měšťanské domácnosti se točil kolem otevřeného ohniště, kvůli němuž byly okolní stěny zčernalé kouřem – odtud název černá

---

¹⁶⁸ NODL, Martin - ŠMAHEL, František. *Člověk českého středověku*, s. 354; MACEK, Josef. *K sémantice středověkého domu a jeho vnitřního členění*, s. 52-59.

¹⁶⁹ If Walls Could Talk: The History of the Home, episode 1, The Living Room.

¹⁷⁰ MACEK, Josef. *K sémantice středověkého domu a jeho vnitřního členění*, s. 52-59.

¹⁷¹ HAZLBAUER, Zdeněk. *Vývoj stavební podoby a funkce kachlových kamen ve středověku a raném novověku*, s. 157-159.

kuchyně. V domě bývaly dvě – jedna v přízemí, a jelikož se bydlení přesunulo nahoru a patro začalo sloužit rodině a soukromí, další také tam.¹⁷²

Zároveň s kuchyní se v některých domech objevuje i spižirna. Byla to místnost, do níž se dávaly především zásoby už připravených potravin, čímž se lišila od zčásti do země ponořené pivnice, kde se v chladu uchovávalo maso a pití. Ve spižírnách se ukládaly poživatiny, které nepodléhaly rychlé zkáze. Značná část městských domů ale neměla této zvláštní místnosti zapotřebí.¹⁷³

Jizba či světnice byla doprovázena nejčastěji síní a komorou. Přízemní síň nazývaná také dolní mázhaus byla základním prostorem, komunikačním jádrem domu. Vcházelo se odtud na schodiště do sklepa, do patra, do sousedních místností, do dvora i ven do ulice. Byla nejrozsáhlejším a zároveň reprezentativním prostorem, sloužila jako místo výroby a prodeje. Zaujímal celou šířku domu, pokud parcela nebyla širší a neobsahovala na boku ještě samostatnou komoru, nejspíše související s prodejem nebo výrobou.¹⁷⁴

Vedle světnice a síně byla v městském domě i komora, jejíž doklady přibývají od 15. století, proces jejího včleňování mezi obytné místnosti však hromadně probíhal nepochybně již od 14. století. Pochopit podstatu této místnosti pomáhají i nejstarší významy latinského slova „camera“ – pokladna, majetek, důchod. Byla to menší místnost určená ke spánku a centrum nejintimnějšího soukromí, kde byla navíc umístěna i pokladnice a truhla s cennostmi.¹⁷⁵

Zanedlouho se pak objevuje i pokoj a komnata. Slovo „pokoj“ znamenající klidné odpočívání a mírové živobytí označovalo místnost určenou k odpočinku a spánku, v čemž se sémanticky překrývalo s názvem „komora“. V 15. století ale již označuje jakoukoli obytnou místnost v domě. Název „komnata“ popisuje až od 15. století obydlí měšťanů, předtím bylo vždy vázáno jen na obydlí šlechty. Svědčí to ovšem o rychlosti, s jakou se novinky ve způsobu bydlení šířily z kruhů elity mezi nižší sociální vrstvy.¹⁷⁶

Koupelna jako samostatná místnost ve středověku ani raném novověku neexistovala. Lidé si omývali pouze ruce a obličej, a za vykoupáním chodili do veřejných lázní, které představovaly také jistou formu zábavy. Stříhaly se tam vlasy, holily vousy, poslouchala

---

¹⁷² NODL, Martin - ŠMAHEL, František. *Člověk českého středověku*, s. 354-356; MACEK, Josef. *K sémantice středověkého domu a jeho vnitřního členění*, s. 61; HAAS, Felix. *Český měšťanský dům pozdní gotiky a renesance*, s. 101.

¹⁷³ MACEK, Josef. *K sémantice středověkého domu a jeho vnitřního členění*, s. 62-63.

¹⁷⁴ MUK, Jan. *Středověký měšťanský dům ve výsledcích stavebně historického průzkumu*, s. 94; MUK, Jan. *Pozdně gotický měšťanský dům v Čechách*, str. 337; MACEK, Josef. *K sémantice středověkého domu a jeho vnitřního členění*, s. 59.

¹⁷⁵ MACEK, Josef. *K sémantice středověkého domu a jeho vnitřního členění*, s. 60-61.

¹⁷⁶ MACEK, Josef. *K sémantice středověkého domu a jeho vnitřního členění*, s. 63-64.

hudba i jedlo jídlo.¹⁷⁷ Záchodky neboli převéty, také nazývané tajné doly, si lidé zřizovali na dvoře za domem. Nad jímkou bývalo sedátko s otvorem a jen někdy se kolem stavěla zástěna. Lidé chodili vykonávat potřebu přímo tam, anebo kamkoli ven, a nikoho netrápilo, že je na něj ze všech stran dobře vidět.¹⁷⁸

Rozvržení místností v domě vypadalo tedy následovně. Ze síně se vystupovalo lomeným a dosti strmým schodištěm do prvního poschodí, kde ústilo do místnosti nazývané horní mázhaus, horní palác či svrchní síň. Patro sloužilo také jako jídelna, jelikož odtud pochází název „muzhusz“¹⁷⁹, ze kterého se u nás vžil název mázhaus. Tato síň byla menší či větší podle velikosti domu a zařízení záviselo na způsobu majitelova života. Její využití si dnes nedovedeme dost dobře představit. Vstupovalo se odtud do obytných místností a kuchyně, ústilo sem spodní schodiště a vybíhalo odtud případné schodiště horní. Vedl z ní vstup do přední světnice, hlavního obytného prostoru domu, kde se bydlelo přes den, a život se zde soustředil kolem jídelního stolu v koutě u oken a kachlových kamen. Spalo se v zadních spacích komorách, kde byly u zámožnějších obyvatel postele s nebesy na ochranu proti pavoukům, kterých se středověcí lidé pověrečně báli jako škorpiónů.¹⁸⁰

Měšťanský dům vznikl postupně a živelně. Na podélném řezu leckterého domu je vidět, že místnosti jsou umístěny v rozličné výšce a prostorové uskupení nebývá jednoduché. Nelze hovořit o patrech v jedné průběžné úrovni. V domě byla také mezipatra a dvě podlaží na uliční straně často odpovídala třem podlažím na straně dvorní.¹⁸¹

Život v domě

V domech nebydlel jen vlastník se svojí rodinou, ale mnohdy i překvapivý počet dalších rodin. Nejvíce příslušníků chudých vrstev bydlelo totiž jako nájemníci a podnájemníci v domech patriciátu a středních vrstev. Otázkou je, jak tolik rodin mohlo bydlet v jednom domě. V přízemí za dolním mázausem byly často neosvětlené a nevytápěné komory, které nájemnické rodiny nejspíše obývaly. Ve dvorním traktu mohlo být také několik obytných místností, dále pak jedna až dvě místnosti v zadním traktu a některé rodiny se zřejmě tísnily i

---

¹⁷⁷ If Walls Could Talk: The History of the Home, episode 2, The Bathroom.

¹⁷⁸ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Intimní historie*, s. 215-216.

¹⁷⁹ Název převzatý z názvů společných hradních a klášterních jídelen.

¹⁸⁰ HAAS, Felix. *Český měšťanský dům pozdní gotiky a renesance*, s. 102; HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*, s. 174-175; MENCL, Václav. *Měšťanský dům českého středověku*, s. 190; MUK, Jan. *Pozdně gotický městský dům v Čechách*, str. 339.

¹⁸¹ HAAS, Felix. *Český měšťanský dům pozdní gotiky a renesance*, s. 102.

ve sklepích. Jisté je, že úroveň bydlení byla velmi nízká a nelze vyloučit, že v podruží bydlely i dvě rodiny v jedné místnosti.¹⁸²

Vybavení bylo skromné. Nejuniverzálnějším kusem nábytku byla truhlice, která sloužila k ukládání oděvů, cenných věcí, nádobí, liturgických předmětů, zbroje či potravin. Také se na ní ale sedávalo a dokonce i spalo. Zámožnější lidé používali truhlice jako kufr na svých cestách. Z tvaru truhly byly později odvozeny další druhy nábytku, jako kredenc a skříň, která však do světského prostředí pronikala jen velmi pomalu.

Mezi základní vybavení domácnosti doby patřil také stůl, lavice, dále židle a trojnohá stolička nazývaná verpánek, kterou používali všichni řemeslníci.

Spávalo se v nevytápěné místnosti, a jelikož u země bývala větší zima, stály postele obvykle na čtyřech vysokých nohách.¹⁸³ Postel se vytápěla vkládanými horkými kameny. Byla krátká, protože zvykem bylo spát téměř vpolosedě. Spát vleže v podstatě nebylo možné, protože lůžková plocha byla tvořena rámem s provazy, na které se pak pokládal slamník.¹⁸⁴ Když se lidé snažili spát vleže, stále se to pod nimi posouvalo, a proto měli vpolosedě větší stabilitu. Pokud byla rodina chudá, spávala dokonce i celá v jedné posteli.

Lidé měli nejspíše také velmi odlišné spací návyky ve srovnání s lidmi dnešní doby. Dnes spíme nepřerušeně zhruba osm hodin, ale ve středověku lidé začínali prvním spánkem, který trval okolo čtyř hodin, a pak se přirozeně probudili. Dělali různé aktivity, na které nezbýval přes den čas. Těmi mohly být například meditace, modlení, konverzování a samozřejmě i sexuální aktivity. Potom teprve následovala druhá část jejich spánku.¹⁸⁵

---

¹⁸² HOFFMANN, František. *Bydlení chudých vrstev ve středověkých městech*, s. 19-21; HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*, s. 175.

¹⁸³ VONDRUŠKA, Vlastimil. *Život ve staletích – 14. století*, s. 34-36; VONDRUŠKA, Vlastimil. *Život ve staletích – 13. století*, s. 41.

¹⁸⁴ LOSOS, Ludvík. *Historický nábytek*, s. 91.

¹⁸⁵ If Walls Could Talk: The History of the Home, episode 3, The Bedroom.

Závěr

Bakalářská práce se věnuje podobě a vývoji středověké a raně novověké ulice a domu v českých městech. Úvodem krátce nastiňuje vznik českých měst za městské kolonizace především ve 13. století a dále už se soustředí v první části na zevrubné vyličení samotné typické městské ulice, ve druhé části pak na vytvoření čtenářovy přesné představy městského domu středních vrstev.

I přesto, že se ulice od středověku změnily k nepoznání, některé jejich rysy zůstávají dodnes stejné. Stále jsou scénami přesouvání lidí, věcí a zvířat z místa na místo, pohybu, komunikace, setkávání, zábavy a umění, ale i násilí. Jsou otevřeným prostorem, který umožňuje sebezviditelnění, stejně tak jako ztrátu dobrého jména. I po několika stech letech jsou ulice domovem opuštěných lidí bez střechy nad hlavou, kteří zde žebrají o almužnu, v době nemoci polehávají a ve výjimečných případech i umírají, stejně jako v hlubokém středověku.

V ostatních aspektech se ulice vyvinuly do čistých, zpevněných, osvětlených a volně průchozích komunikací, kterými se nešíří smrtelné nemoci a jediné, co nám dnes může ztrpčovat cestu jejich prostorem, jsou psí výkaly, turisté či bezpečnostní opatření – vskutku znaky 21. století. Jsem opravdu zvědavá, do jaké podoby se ulice vyvinou během následujících několika staletí a zda a jak se podaří čelit hrozbám moderní doby.

Pojetí domu se také velmi změnilo. Zatímco v raném a vrcholném středověku pro lidi bydlení znamenalo hlavně střechu nad hlavou, kam se chodili ukrýt v noci či za nepříznivého počasí, od pozdního středověku se začalo na dům nahlížet i jako na příjemný prostor, kde lidé rádi trávili svůj čas. Dopomohla k tomu především změna způsobu vytápění. Komín a kachlová kamna způsobily, že místnost již nebyla plná dusivého kouře a stala se tak obyvatelnou. Lidé si začali interiér zdobit a postupně se vytvářela psychologická vazba člověka k jeho obydlí.

Interiér domu se bude nejspíš již v brzké budoucnosti také proměňovat k nepoznání. Požadavky jejich obyvatel povedou k úspěšnosti a inteligenci, schopnosti domů řešit problémy samy. To, co nám dnes připadá sebevíc nereálné, se může brzy naplnit. Vždyť i středověký člověk se svíčkou v ruce si mohl jen těžko představit, že jednou budeme osvětlení celého domu ovládat pomocí telefonu na vzdálenost stovek kilometrů.

Mým záměrem bylo umožnit dnešnímu modernímu člověku nahlédnout do minulosti a přimět ho k zamyšlení nad věcmi, se kterými dnes jednáme s takovou samozřejmostí. Mnoho

lidí si stěžuje na nízkou životní úroveň, přesto je ale v porovnání s minulými dobami nadstandartní a téměř všichni využíváme podmínek a vynálezů, jejichž vývoj trval stovky let a o jakých si mohli středověcí i novověcí lidé nechat jen zdát.

Použité zdroje

BLÁHOVÁ, Marie - FROLÍK, Jan - PROFANTOVÁ, Naďa. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Sv. 4b. Praha: Paseka, 2003. ISBN 80-7185-551-0.

BORDESSA, Kris. *Hravý středověk*. Brno: Edika, 2015. ISBN 978-80-266-0665-9.

BOROVSKÝ, Tomáš. *Zvony a lidé středověkého města. Komunikační funkce zvonů v městské společnosti*. In: ČAPSKÝ, Martin a kol. *Komunikace ve středověkých městech*. Praha: European Social Fund, 2014. ISBN 978-80-7510-109-9.

BROŽ, Josef. *Zvonění a troubení proti mračnům*. In: Český lid 27, 1927, s. 324-329.

BROŽOVÁ, Michaela - HEBLER, Anne - SCALER, Chantal. *Praha: průchody a pasáže*. Praha: Euro Art, 1997. ISBN 80-7207-029-0.

ČELAKOVSKÝ, Jaromír, ed. *Privilegia měst Pražských = Privilegia civitatum Pragensium*. Praha: Nákladem obce královského hlavního města Prahy, 1886. Sbírka pramenů práva městského království Českého = Codex juris municipalis Regni Bohemiae; díl 1.

ČIHÁKOVÁ, Jarmila. *Pozůstatky komunikací v archeologických nálezech*. In: SCHUBERT, Alfréd a kol. *Péče o památkově významné venkovní komunikace*. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2007. Odborné a metodické publikace; sv. 33. ISBN 978-80-87104-10-1.

ČORNEJ, Petr a kol. *Dějiny zemí Koruny české. I., Od příchodu Slovanů do roku 1740*. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-505-7.

EDERER, Antonín - AUGUSTA, Pavel, ed. *Ulice a uličky Starého Města pražského*. Praha: Milpo media, 2006. ISBN 80-87040-01-5.

FRANCEK, Jindřich. *Katovské řemeslo v českých zemích*. Hradec Králové: Muzeum východních Čech v Hradci Králové, 2007. ISBN 978-80-85031-70-6.

HAAS, Felix. *Český měšťanský dům pozdní gotiky a renesance*. In: Sborník Vysokého učení technického v Brně, 1964, č. 2-3, s. 97-135.

HAUSEROVÁ, Milena. *Příspěvek k diskuzi o oknech obytných staveb ve středověku*. In: Svorník, roč. 2, 2004, s. 79-90. ISSN 1802-8128.

HAVRDA, Jan - TRYML, Michal. *Středověké dlažby na Starém Městě pražském: příspěvek archeologie k poznání historických komunikací*. In: Staletá Praha 2009/1, roč. 25, s. 41-52. ISSN 0231-6056.

HAZLBAUER, Zdeněk. *Vývoj stavební podoby a funkce kachlových kamen ve středověku a raném novověku*. In: Svorník, roč. 1, 2003, s. 153-168. ISSN 1802-8128.

HLAVSA, Václav, ed. - JANÁČEK, Josef, ed. - ČAREK, Jiří. *Ulicemi města Prahy od 14. století do dneška: názvy mostů, nábřeží, náměstí, ostrovů, sadů a ulic hlavního města Prahy, jejich změny a výklad*. Praha: Orbis, 1958.

HOFFMANN, František. *Bydlení chudých vrstev ve středověkých městech*. In: Ponížení a odstrčení. Města versus katastrofy. Sborník příspěvků z 8. vědeckého zasedání Archivu hl. m. Prahy, konaného ve dnech 2. a 3. října 1990 a 13. vědeckého zasedání Archivu hl. m. Prahy ve dnech 3. a 4. října 1995. Documenta Pragensia. Praha: Scriptorium, 1998, s. 17-25. ISSN 0231-7443.

HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-543-2.

HONEISER, Ladislav - SKALICKÁ, Eva. *Znamé a neznámé pražské podchody, průchody, pasáže = Underpasses, passages and arcades*. Praha: Útvar rozvoje hlavního města Prahy, 2003. ISBN 80-239-9014-4.

HRŮZA, Jiří. *Svět měst*. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-1808-3.

If Walls Could Talk: The History of the Home, episode 1, The Living Room [online]. In: BBC Four. Dostupné z: <<https://www.youtube.com/watch?v=yrn42rvTlPk&t=580s>>, [citováno dne 05.03.2018].

If Walls Could Talk: The History of the Home, episode 2, The Bathroom [online]. In: BBC Four. Dostupné z: <<https://www.youtube.com/watch?v=NvdWc4WcYXA&t=417s>>, [citováno dne 05.03.2018].

If Walls Could Talk: The History of the Home, episode 3, The Bedroom [online]. In: BBC Four. Dostupné z: <<https://www.youtube.com/watch?v=VK6mwqw0FqQ&t=2206s>>, [citováno dne 05.03.2018].

JELÍNEK, Tomáš. *Žebráci v pražských městech r. 1712*. In: Documenta Pragensia VII/2. Sborník materiálů z diskusního zasedání Zdravotní poměry, zdravotní péče, hygiena městského prostředí a populační změny v Praze od 13. do 19. století, 1987, s. 387-406.

- JEŽKOVÁ, Alena. *Praha babka měst*. Praha: Albatros, 2007. ISBN 978-80-00-01910-9.
- JEŽKOVÁ, Alena. *Strážci pražských ulic*. Praha: Mladá fronta, 2006. ISBN 80-204-1544-0.
- KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení v českých zemích*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-515-9.
- KOPÁČ, Radim - SCHWARZ, Josef. *Nevěstince a nevěstky: obrázky z erotického života Pražanů*. Praha: Paseka, 2013. ISBN 978-80-7432-316-4.
- KYBALOVÁ, Ludmila - LUNGA, Radek - VÁCHA, Petr. *Pražské zvony*. Praha: Rybka, 2005. ISBN 80-86182-95-9.
- LAŠŤOVKA, Marek – LEDVINKA, Václav a kol. *Pražský uličník: encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství*, díl 1-3. Praha: Libri, 1997. ISBN 80-85983-23-0.
- LOSOS, Ludvík. *Historický nábytek: konstrukce, údržba, restaurování*. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-3546-7.
- MACEK, Josef. *K sémantice středověkého domu a jeho vnitřního členění*. In: Husitský Tábor. Sborník Muzea husitského revolučního hnutí, č. 10, 1988-1991, s. 47-65. ISSN 0231-6080.
- MENCL, Václav. *Měšťanský dům českého středověku*. In: Zprávy památkové péče XIII, 1953, č. 6, s. 161-192. ISSN 1210-5538.
- MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. *Provoz a vybavení domácnosti ve vyšším sociálním prostředí (měšťanstvo a šlechta) na základě pramenů archeologických*. In: Archaeologia historica. Sborník příspěvků přednesených na XXI. celostátní konferenci k problematice historické archeologie s hlavním zaměřením na všední život ve středověku. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1989, s. 19-40. ISSN 0231-5823.
- Město Cheb: Historie města* [online]. Dostupné z: <<http://tic.cheb.cz/historie%2Dmesta/ds-28850/archiv=0&p1=26918>>, [citováno dne 05.03.2018].
- MUK, Jan. *Pozdně gotický městský dům v Čechách*. In: Zprávy památkové péče LIX, 1999, č. 10, s. 333-339. ISSN 1210-5538.
- MUK, Jan. *Středověký městský dům ve výsledcích stavebně historického průzkumu*. In: Husitský Tábor. Sborník Muzea husitského revolučního hnutí, č. 10, 1988-1991, s. 87-96. ISSN 0231-6080.

NESLÁDKOVÁ, Ludmila. *Významový slovník k vybraným oblastem středověkých dějin kultury v českých zemích: (manželství a rodina, zdraví a hygiena, vzdělání, zvyky, rituály, zábavy)*. Ostrava: Ostravská univerzita, 1996. ISBN 80-7042-459-1.

NEUMANN, Stanislav Kostka. *Dějiny lásky: populární obrazy z dějin snubnosti, manželství a prostituce od pravěku až po dobu nejnovější*. Díl 3., Láska středověká. Praha: L. Šotek, 1925.

NOVOTNÝ, Jan. *Snahy o zlepšení životního prostředí, zdravotnictví a sociální péče v Praze ve druhé polovině 18. století*. In: Documenta Pragensia VII/2. Sborník materiálů z diskusního zasedání Zdravotní poměry, zdravotní péče, hygiena městského prostředí a populační změny v Praze od 13. do 19. století, 1987, s. 425-432.

PETRÁŇOVÁ, Lydia - PETRÁŇ, Josef. *Středověká lexikografie k názvosloví domu a jeho příslušenství*. In: Husitský Tábor. Sborník Muzea husitského revolučního hnutí, č. 10, 1988-1991, s. 17-45. ISSN 0231-6080.

PETRÁŇOVÁ, Lydia. *Domovní znamení staré Prahy*. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1585-3.

POCHE, Emanuel. *Pražské portály*. Praha: Poláček, 1947.

Pražské vodovody a kanalizace: Dříve krysaři, dnes deratizátoři [online]. Dostupné z: <<http://www.pvk.cz/o-spolecnosti/z-historie/zakladni-informace/zajimavosti-z-historie/drive-krysari-dnes-deratizatori/>>, [citováno dne 05.03.2018].

PŘÍKRYLOVÁ, Miroslava. *Šestipanské úřady na Starém a Novém Městě pražském a městská hygienická inspekce v 16. a na počátku 17. století*. In: Documenta Pragensia VII/2. Sborník materiálů z diskusního zasedání Zdravotní poměry, zdravotní péče, hygiena městského prostředí a populační změny v Praze od 13. do 19. století, 1987, s. 330-337.

RADOVÁ, Milada – HAUSEROVÁ, Milena. *Síňový dům*. In: Archaeologia historica. Sborník příspěvků přednesených na XXIII. celostátní konferenci k problematice historické archeologie. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1991, s. 99-111. ISSN 0231-5823.

RADOVÁ-ŠTIKOVÁ, Milada. *Domovní loubí ve středověku*. In: RICHTER, Miroslav, ed. *Urbes medii aevi: investigationes archaeologicae: XV. celostátní konference archeologů středověku, Praha 17.-21. X. 1983*. Praha: Archeologický ústav ČSAV, 1984, s. 103-111.

RADOVÁ-ŠTIKOVÁ, Milada. *Ke stavební technologii středověkého domu*. In: Husitský Tábor. Sborník Muzea husitského revolučního hnutí, č. 10, 1988-1991, s. 97-101. ISSN 0231-6080.

Regionální muzeum v Litomyšli: ZAV Moravská Třebová, Jiráskova ulice [online]. Dostupné z: <<http://www.rml.cz/cs/archeologie/aktualita/zav-moravska-trebova-jiraskova-ulice-2016-02-04>>, [citováno dne 05.03.2018].

SAGNIER, Christine. *Středověk*. Bratislava: Matys, 2006. ISBN 80-89147-84-4.

ŠKABRADA, Jiří. *Přehled vývoje konstrukčního utváření výplní otvorů v historických stavbách*. In: Svorník, roč. 2, 2004, s. 5-8. ISSN 1802-8128.

ŠMAHEL, František, ed. - NODL, Martin, ed. *Člověk českého středověku*. Praha: Argo, 2002. ISBN 80-7203-448-0.

ŠTECH, Václav Vilém. *Pražská domovní znamení*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955.

TALACH, Petr. *Historie a současnost řemesla – instalatérství*. České Budějovice, 2014. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta.

THOMOVÁ, Soňa – ANTONÍN, Martin D. *101 nejkrásnějších domovních znamení Prahy*. Praha: Dobrovský-Beta, 2009. ISBN 978-80-7306-384-9.

Ve Štáflově chalupě v Havlíčkově Brodě voní dávné časy i staré knihy [online]. Dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/kraje/cesko/_zprava/ve-staflove-chalupe-v-havlickove-brode-voni-davne-casy-i-stare-knihy--1562607>, [citováno dne 05.03.2018].

VERDON, Jean. *Volný čas ve středověku*. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-543-7.

VONDRUŠKA, Vlastimil. *Intimní historie: od antiky po baroko*. Brno: MOBA, 2007. ISBN 978-80-243-2672-6.

VONDRUŠKA, Vlastimil. *Život ve staletích: lexikon historie. 13. století*. Brno: MOBA, 2010. ISBN 978-80-243-3809-5.

VONDRUŠKA, Vlastimil. *Život ve staletích: lexikon historie. 14. století*. Brno: MOBA, 2011. ISBN 978-80-243-4243-6.

VONDRUŠKA, Vlastimil. *Život ve staletích: lexikon historie. 15. století*. Brno: MOBA, 2012. ISBN 978-80-243-4641-0.

VONDRUŠKOVÁ, Alena. *Jařmo, parkán, trdlice, aneb, Výkladový slovník historických pojmů, které upadají v zapomnění*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3946-5.

WAGNEROVÁ, Magdalena. *Pražská domovní znamení vyprávějí*. Praha: Plot, 2011. ISBN 978-80-7428-070-2.

WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906.

WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst: Život veřejný v 15. a 16. věku - mezi roky 1420-1620*; Díl 1. Praha: Matice česká, 1890.

WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst: Život veřejný v 15. a 16. věku - mezi roky 1420-1620*; Díl 2. Praha: Matice česká, 1892.

WINTER, Zikmund. *V ohradě měst a městských zdech*. Praha: J. Otto, 1930.

WINTER, Zikmund. *Zlatá doba měst českých*. Praha: J. Otto, 1913.

Za starou Prahu: věstník Klubu Za starou Prahu, roč. 34, č. 1. Praha: Klub Za starou Prahu, 2004. ISSN 1213-4228.

Za starou Prahu: věstník Klubu Za starou Prahu, roč. 34, č. 2. Praha: Klub Za starou Prahu, 2004. ISSN 1213-4228.

ZACHOVÁ, Hana. *Venkovní kamenné dlažby*. In: SCHUBERT, Alfréd a kol. *Péče o památkově významné venkovní komunikace*. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2007. ISBN 978-80-87104-10-1.

Zrození našich měst [online]. Dostupné z:

<<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/archiv/1040423-zrozeni-nasich-mest>>, [citováno dne 05.03.2018].

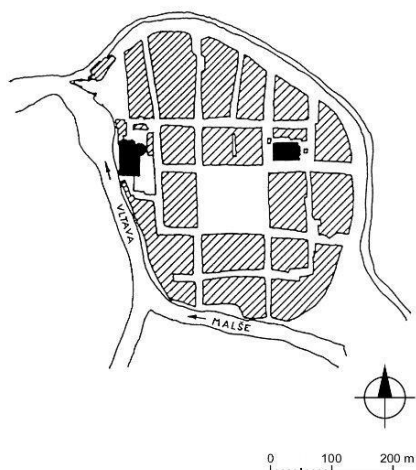
Seznam příloh

- Obrázek 1 - Půdorys města vzniklého živelně – Kutná hora
- Obrázek 2 - Půdorys města vzniklého na zeleném drnu – České Budějovice
- Obrázek 3 - Prampouch
- Obrázek 4 – Sdružené patníky v Českém Krumlově
- Obrázek 5 – Pražský maskaron
- Obrázek 6 – Patník ve tvaru kalichu
- Obrázek 7 – Hrázděný dům
- Obrázek 8 - Atika, Pardubice – dům čp. 116 zvaný Wernerův
- Obrázek 9 – Dům U zlaté číše - Nerudova ulice 16/212, Malá Strana
- Obrázek 10 – Dům U zlatého kola - Nerudova ulice 28/217, Malá Strana
- Obrázek 11 – Dům U bílého páva - Celetná ulice 10/557, Staré Město
- Obrázek 12 – Dům U zlatého klíče - Nerudova ulice 27/243, Malá Strana
- Obrázek 13 – Dům U tří zlatých prstenů - Mostecká ulice 20/45, Malá Strana
- Obrázek 14 – Dům U zlaté lilie - Malé náměstí 12/458, Staré Město
- Obrázek 15 – Dům U Vořechovských – Liliová ulice 219, Staré Město
- Obrázek 16 – Dům U černého koníčka – Prokopská 10/297, Malá Strana

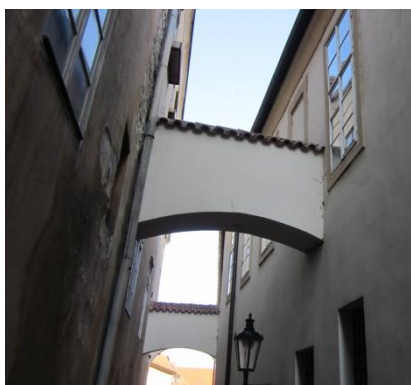
Přílohy

Obrázek 1 - Půdorys města vzniklého živelně – Kutná hora, zdroj: HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-543-2, s. 155.

Obrázek 2 - Půdorys města vzniklého na zeleném drnu – České Budějovice, zdroj: <http://kralovskedilo.ktf.cuni.cz/lokality/Ceske-Budejovice>

Obrázek 3 – Prampouch, zdroj: archiv autorky

Obrázek 4 – Sdružené patníky v Českém Krumlově, zdroj: archiv autorky

Obrázek 5 – Pražský maskaron, zdroj: archiv autorky

Obrázek 6 – Patník ve tvaru kalichu, zdroj: archiv autorky

Obrázek 7 – Hrázděný dům, zdroj: <http://www.mupo.cz/drevostavby/proc-drevostavby/>

Obrázek 8 – Atika, Pardubice – dům čp. 116 zvaný Wernerův, zdroj: HAAS, Felix. *Český měšťanský dům pozdní gotiky a renesance*. In: Sborník Vysokého učení technického v Brně, 1964, č. 2-3, s. 109.

Obrázek 9 – Dům U zlaté číše - Nerudova ulice 16/212, Malá Strana, zdroj: archiv autorky

Obrázek 10 – Dům U zlatého kola - Nerudova ulice 28/217, Malá Strana, zdroj: archiv autorky

Obrázek 11 – Dům U bílého páva - Celetná ulice 10/557, Staré Město, zdroj: archiv autorky

Obrázek 12 – Dům U zlatého klíče - Nerudova ulice 27/243, Malá Strana, zdroj: archiv autorky

Obrázek 13 – Dům U tří zlatých prstenů - Mostecká ulice 20/45, Malá Strana, zdroj: archiv autorky

Obrázek 14 – Dům U zlaté lilie - Malé náměstí 12/458, Staré Město, zdroj: archiv autorky

Obrázek 15 – Dům U Vořechovských – Liliová ulice 219, Staré Město, zdroj: archiv autorky

Obrázek 16 – Dům U černého koníčka – Prokopská 10/297, Malá Strana, zdroj: archiv autorky